

I

Ilja Iljitši haigusest oli aasta möödas. Mitmes ilmanurgas oli see aasta nii mõndagi muutnud: siin algasid rahutused, seal võttis rahu maad; siin kustus mõni kuulsus, seal hakkas hiilgama uus; siin avastas maailm mõne uue elusaladuse, seal varisesid põrnu eluasemed ja rahvapõlved. Ja kus hävines vana elu, seal tärkas haljendava muruna uus.

Ka Viiburi poolel, lesknaise Pšenitsõna majas, — ehk küll päevad ja ööd siin rahulikult möödusid, toomata üksluisesse ellu äkilisi või tormilisi muutusi, ja ehk küll neli aastaaega oma mullust tulekut ja minekut kordasid — ei jäänud elu ometi seisma, vaid muutus aiva oma avaldustes, ainult et niisama aeglase järjekindlusega, nagu sünnivad meie plaanidel geoloogilised teisenemised: siin mureneb tasapisi mägi, seal kannab meri aastasadade jooksul muda kokku või taganeb rannast, luues kuiva maad juurde.

Ilja Iljitš sai terveks. Volinik Zatjortõi sõitis maale ja saatis vilja eest saadud raha tervenisti Oblomovi kätte, saades siis sellest summast nii sõidu- ja päevarahad kui ka tasu töö eest.

Mis rendirahasse puutub, siis kirjutas Zatjortõi, et seda polevat võimalik kokku korjata, sest talupojad olevat osalt laostunud, osalt mujale elama läinud, kuhu — seda ei tea; tema koguvat praegu kohapeal faktilist materjali.

Tee ja sildade kohta teatas ta, et nendega pole kiiret, sest talupojad ronivad parema meelega üle mäe või sumpavad läbi jääraaku kaubaalevisse, kui et nad teetegemisega ja sildade ehitamisega vaeva näeksid.

Uhesõnaga, teated ja rahasummad olid rahuldavad ja Ilja Iljitš ei näinud tungivat vajadust ise maale sõita, nii et selle poolest võis ta tuleva aastani rahulik olla.

Volinik oli korralduse teinud ka uue maja ehitamiseks: oli määranud kubermangu ehitusmeistriga koos kindlaks, kui palju mingit materjali vaja läheb, ning andnud külavanemale käsu, et ta kevade tulekul palgid kohale veaks ja telliskivide tarvis kuuri ehitaks, nii et Oblomovil endal poleks muud muret kui kevadel kohale tulla ja seal jumala õnnistusel ehitamist alustada. Selleks ajaks loodeti ka rendiraha kokku saada, pealegi oli kavatsusel mõis ära pantida, nii et oleks võimalik kulusid katta.

Pärast haigust oli Ilja Iljitš hulk aega tusane, vajus mitmeks tunniks vaevavasse mõtisklusesse ja ei vastanud vahel Zahhari küsimustele, ei pannud tema tassi mahapillamist ega tolmü pühkimatajätmist tähele; perenaine leidis ta mõnikord, kui ta tuli pühapäeviti pirukat pakkuma, pisarsilmil istumas.

Siis tuli ajapikku kibeda meelegaiguse asemele tuim ükskõiksus. Tundide kaupa vaatas Ilja Iljitš, kuidas lumi sadas ning hoovil ja uulitsal hangedesse tuiskas, kuidas ta mattis puuriidad, kanakuudi, koerakongi, lilleaia ja peenramaa, kuidas aiapostidest said püramiidid, kuidas kõik suri ja kadus surilina alla.

Tükid ajad võis ta kuulata kohviveski raginat, koera haukumist ja kargamist keti otsas, Zahhari saapaharja siuhkamist või kellapendli ühtlast tiksumist.

Perenaine astus nüüdki vahel tema poole sisse, pakkudes midagi osta või midagi maitsta; käisid ka perenaise lapsed: esimesega rääkis ta ükskõikselt ja lahkelt, viimastele aga andis õppetükid üles, kuulas nende lugemist ning naeratas nende lapseliku lobisemise üle loiult ja vastu tahtmist.

Kuid mägi murenes vähehaaval, meri taganes rannast või tungis talle peale, ja Oblomov jõudis pikkamisi oma hari-likku ellu tagasi.

Sügis, suvi ja talv möödusid loiult ja igavalt. Aga Oblomov ootas jälle kevadet ja unistas maalesõidust.

Üheksandal märtsil küpsetati linnusaiu, aprillis võeti talveaknad eest ja õeldi, et Neeva on lahti läinud ja kevad saabunud.

Oblomov uitas aias. Siis hakati köögiviljapeenraid tegema, tulid mitmed pühad: nelipühad, ristineljapäev, esimene mai; neid kõiki tähistati kaskede ja pargadega; joodi metsa all teed.

Suve algusest peale hakati majas kahest suurest pidupäevast rääkima: jaanipäevast, mis oli «vennakse» nimepäev, ja eeliapäevast, mis oli Oblomovi nimepäev; nii oli kaks tähtsat sündmust oodata. Ja kui perenaine turul ilusat

vasikakintu nägi või poest osta sai, kui tal pirukas ütle mata hästi õnnestus, kordas ta sel puhul ikka:

«Ah, kui jaani- või eeliapäeval ka niisugune vasikakintu ette juhtuks või niisugune pirukas välja tuleks!»

Räägiti eeliapäeva reedest ja igal aastal ettevõetud jalutuskäigust Püssirohuvabrikute juurde, räägiti Smolenski surnuaia pühast Kolpinos.

Akende alt kostis jälle kana loksumist ja uute tibude siuksumist; tulid jälle kanapoegade ja seentega pirukad, värs-kelt soolatud kurgid; varsti tulid ka marjad.

«Rupskid pole nüüd enam head,» ütles perenaine Oblomovile, «kahe väikese maksa ja kopsu eest küsiti eile seitsekümmend kopikat; selle-eest on head lõhefileed: botvinjat võiks kas või iga päev teha.»

Majapidamine oli Pšenitsõna majas õitsval järjel, mitte ainult sellepärast, et Agafja Matvejevna oli eeskujulik perenaine, sest see oli tema kutsumus, vaid ka sellepärast, et Ivan Matvejevitš Muhhojarov oli toitute koha pealt suur maiasmokk. Rõivaste ja pesu suhtes oli ta üpris hoolimatu: käis mitu aastat ühe ülikonnaga ning andis uue ostmiseks vastumeelselt ja kitsilt raha välja, ei pannud oma rõivaid korralikult varna rippuma, vaid viskas nurka hunnikusse. Pesu vahetas ta nagu mustatööline ainult laupäeviti; mis aga toidupoolisesse puutus, siis siin ta raha kokku ei hoidnud.

Siin talitas ta juba teenistusse astumisest saadik iseoma loodud loogika põhjal: «Mis vatsas, see varjul — sellest tühje jutte ei teki, aga jäme uurikett, uus sabakuub või heledad saapad — need sünnitavad kohe asjata lobisemist.»

Seepärast ilmus pererahva lauale ikka esimese sordi vasikaliha, kumavkollane sammakala ja valge lihaga laanepüü. Mõnikord käis ja nuuskis Ivan Matvejevitš ise turul või Miljutini passaažis nagu linnukoer, tõi palituhõlma all kõige parema nuumkana ja ei kõhelnud kalkuni eest nelja rubla välja anda.

Veini ostis ta börsiplatsilt, pani selle oma käe järgi ära ja tõi ka ise välja; kuid laual ei nähtud kunagi muud kui sõstralehtedel tõmmata lastud napsi; veini joodi ärklitoas.

Kui ta Tarantjeviga noodal käis, oli tal palitutuskaas ikka pudel kallist madeirat, ja kui nad «joogiasutuses» teed jõid, tõi ta oma rummipudeli kaasa.

Merepõhja vaikne vajumine või kerkimine ja mäe murenemine toimus kõigiga, sealjuures ka Anisjaga: tema ja

perenaise vastastikune poolehoid muutus lahutamatuks sõpruseks, täielikuks ühtesulamiseks.

Oblomov, kes märkas perenaise osavõttu tema asjadest, tegi talle kord ettepaneku, naljatoonis küll, et perenaine võiks kõik tema toidumured enda peale võtta ja teda sellest hoolest päästa.

Rõõm lehvib üle perenaise näo; ta naeratas sedakorda teadlikult. Kuidas tema tegevusväli nüüd laienes: ühe majapidamise asemel kaks või üksainus, aga suur! Peale selle sai ta Anisja endale.

Ta rääkis vennaksega läbi, ja järgmisel päeval viidi Oblomovi köögist kõik asjad Psenitsõna kööki; hõberiiastad ja muud nõud läksid perenaise puhvetisse, köögitudruk Akulina aga alandati kanade talitajaks ja köögiviljaiaa harijaks.

Kõik käis nüüd laiemalt; suhkru, tee ja toiduainete ostmine, kurkide soolamine, õunte ja kirsside sissetegemine, moosikeetmine — kõik toimus suurel viisil.

Agafja Matvejevna kasvas suuremaks, Anisja sirutas oma käed nagu kotkas tiivad välja ja elu hakkas vahutava jõena voolama.

Oblomov sõi kell kolm koos perekonnaga lõunat, ainult vennakse lõuna oli eraldi ja enamasti köögis, sest ta tuli väga hilja töölt.

Teed ja kohvi ei toonud Oblomovile enam Zahhar, vaid perenaine ise.

Kui Zahhar tahtis, võis ta tolmu pühkida, aga kui ei tahtnud, siis tuli Anisja nagu tuulispask, põlle ja osalt ka palja käega, peaaegu et ninagagi puhus, pühkis, äigas ja koristas ta kõik tolmu ja kadus; kui ei tulnud tema, tuli perenaine ise, siis kui Oblomov aias oli; ta vaatas toa üle, nägi korratust, kõngutas pead ja pomises midagi, kloppis padjad kohevile, kontrollis padjapüüre, sosistas jälle endamisi, et need tuleb vahetada, kiskus püürid patjadelt, pühkis aknakaasid puhtaks, heitis pilgu sohva taha ja läks alles siis minema.

Merepõhja pikaline vajumine, mägede murenemine, uhtemuda, lisaks veel kerged vulkaanilised plahvatused — see kõik sündis kõige mõjusamalt Agafja Matvejevna elus, aga keegi ei pannud seda tähele, kõige vähem veel tema ise. See tuli nähtavale ainult rikkalike, ootamatute ja ilmotsatute tagajärgede näol.

Miks ärritus ta juba mõnda aega üpris kergesti?

Miks ta varemalt, kui praad kõrbema läks, kala supi sees ära lagunes või maitseroheline puljongisse panemata jäeti,

Akulinale validalt, aga rahulikult ja oma väärtust tundes märkuse tegi ning selle kohe unustas, kuna ta nüüd niisugusel juhul laua tagant üles kargas, kööki jooksis, Akulinale kibedaid etteheiteid näkku paiskas ja isegi Anisjale mossis nagu näitas, järgmisel päeval aga valvas ise, et maitseroheline saaks pandud ja et kala liiga kaua ei keeks.

Võiks ju öelda, et tal oli võõra inimese ees häbi paista lohakana niisuguses asjas nagu majapidamine, millele oli keskendatud kogu tema enesearmastus ja agarus.

Hea küll! Aga miks tal varemalt silmad juba kella kaheksast õhtul kinni kippusid, nii et ta kella üheksa paiku, kui ta oli lapsed magama pannud ja köögis järele vaadanud, kas tuled on kustutatud, kas siibrid on kinni lükatud ja kas kõik on korras, ise samuti asemele pugus, kus teda enam ükski suurtükk enne kella kuut hommikul ei suutnud äratada?

Nüüd aga, kui Oblomov läks teatrisse või jäi Ivan Gerasimovitši juurde kauemaks istuma, ei leidnud perenaine und: viskles küljelt küljele, lõi risti ette, ohkas, sulges silmad — aga uni ei tulnud, tee mis tahes.

Niipea kui väljast kolinat kuuldus, tõstis ta kohe pead, mõnikord kargas asemelt üles, avas õhuakna ja kuulatas: ehk on Oblomov?

Kui väravale koputati, viskas ta undruku selga ja jooksis kööki, togis Zahhari ja Anisja üles ning saatis väravat lahti tegema.

Võiks ju öelda, et see näitab ainult kohusetruud maja-perenaist, kes ei taha, et majas oleks korralagedus, et üürnik peaks öösel seni uulitsal ootama, kui joobnud kojamees teda kuuleb ja värava avab; või et ta lõppude lõpuks kardab kestvast ja valjust koputamisest lapsi üles ärkavat...

Hea küll. Aga miks ta siis, kui Oblomov haigeks jäi, kedagi teist tema tuppa ei lasknud, toapõranda vaipade ja vildiga kattis, aknad pimedaks tegi ja tulivihaseks sai — muidu nii heasüdamlik ja tasane naine —, kui Vanja ja Maša pisutki kõvemalt häält tegid või valjusti naersid?

Miks ta istus ööd läbi haige voodi ees, usaldamata Zahhari või Anisjat, valvas teda kuni hommikuse jumalateenistuse alguseni, siis aga heitis mantli õlgadele, kirjutas paberile suurte tähtedega «Ilja» ja jooksis kirikusse, kus ta paberilipaka altarisse ära andis, et haiget eestpalves meelde tuletataks, ise aga pugus nurka, langes põlvili ja jäi kauaks kummuli maha; sealt tõttas jooksujalu turule ja tuli täis

kartust koju, vaatas ukse vahelt sisse ja küsis Anisjalt sosinal:

«Kuidas on?»

Võiks ju öelda, et see pole midagi muud kui haledus ja kaastundmus, need naiseloomuse kaks põhiomadust.

Hea küll. Aga kui Oblomov paranedes kogu talve tusane oli, perenaisega vaevalt sõnakese rääkis, ei vaadanud enam tema tuppa, ei tundnud tema tegevuse vastu huvi, ei naljatanud temaga ega naernud, miks siis perenaine kõhnemaks jäi, kõige vastu äkki nii külmaks muutus, midagi teha ei tahtnud: jahvatab kohvi — aga ei teagi, mis ta teeb, või paneb nii hirmus palju sigureid hulka, et juua ei kõlba, ja ise ei tunnegi seda, nagu poleks tal enam keelt suus. Akulina ei keeda kala pehmeks, vennas nuriseb, lähed lauast ära; aga perenaine on nagu kivist, ei kuulegi.

Varemalt ei näinud teda keegi mõttes seisvat ja see ei passinud ka tema näoga kokku: ikka ta käis ja liikus, pidas kõike teraselt silmas ja nägi kõike; nüüd aga istus ta vahel, uhmer süles, nagu magaks ta, ja käed ei liikunud; siis aga hakkas äkki nuiaga nii kõvasti tampima, et koergi pani õues haukuma, arvates, et väravale koputatakse.

Aga niipea kui Oblomovile eluvaim sisse tuli, niipea kui tema näole ilmus heasüdamlik naeratus, niipea kui ta hakkas jälle perenaist hea pilguga vaatama, ukse vahelt sisse piiluma ja naljatama — läks ka perenaine kohe ümaramaks, majapidamine edenes jälle hoogsalt, erksalt ja rõõmsalt, ainult väikese iselaadse varjundiga: enne oli nii, et perenaine liikus päev otsa nagu hästi konstrueeritud masin õigesti ja korralikult, käis kergelt, rääkis parajal häälel, jahvatas kohvi, lõhkus suhkrut, sõelus midagi, istus õmblema, ja nõel ta käes liikus kindlas rütmis nagu kellaosuti; siis tõusis ta rahulikult üles, peatus poolel teel kööki, avas kapi, võttis sealt midagi, viis kööki — ikka täpselt nagu masinavärk.

Aga nüüd, sestpeale, kui Oblomov sai tema perekonnaliikmeks, tampis ja sõelus ta teisiti. Oma pitsid oli ta peaaegu unustanud. Vahel hakkas ta õmblema, sättis end juba rahulikult istuma, kui äkki Oblomov hüüdis Zahharile, et see kohvi tooks, ja paari hüppega oli siis perenaine köögis, vaatas seal ringi nii terasel pilgul, nagu sihiks ta mõnd asja, haaras lusika, nõristas kolm lusikatäit kohvi vastu valget tagasi kannu, et näha, kas kohv on küllalt tõmmanud ja selginud, et paksu tassi ei satuks, ja kas koorele pole nahka peale tulnud.

Kui mõnda Oblomovi armastatud toitu valmistati, pidas perenaine ise kastrulit silmas, tõstis kaane pealt, maitses, nuusutas, siis võttis kastrulisabast kinni ja hoidis seda tuel. Kui ta riivis mandleid või tampis midagi, ikka tampis ja riivis ta niisuguse hoo ja ägedusega, et läks üleni higiseks.

Kogu tema töö, tampimisel, triikimisel, sõelumisel jne., oli nüüd uus, eluline mõte: Ilja Iljitsi rahu ja mugavus. Varem nägi ta selles oma kohust, nüüd pakkus see talle mõnu. Ta hakkas omal viisil sisukat ja vaheldusrikast elu elama.

Aga ta ei teadnud, mis temaga toimub, ja kunagi ei küsinud ta seda endalt, vaid alistus sellele magusale ikkele tingimusteta, vastupanuta ja joovastuseta, ilma südamevärinata ja kireta, ilma ähmaste eelaimdusteta ja piinadeta, ilma närvide mängu ja muusikata.

Just nagu oleks ta uue usu vastu võtnud ja seda tunnistama hakanud, ilma pead murdmata, mis usk see on ja misugused dogmad on selle aluseks, järgides vaid pimesi selle seadusi.

See langes nagu iseenesest tema peale, ja ta astus selle alla nagu pilve alla, ilma taganemata või ette jooksmata: ta hakkas Oblomovit nii lihtsalt armastama, nagu inimene saab külmetades parandamatu palaviku.

Tema ise ei aimanud midagi: kui keegi oleks talle seda öelnud, siis oleks see talle uudiseks olnud — ta oleks naeratanud ja häbenema hakanud.

Vaikides võttis ta enda peale kohustused Oblomovi suhtes, õppis iga tema särgi iseärasusi tundma, loendas tema katkiste kandadega sukki, teadis, kumma jalaga ta voodist välja astub, pani tähele, millal tal odraiva kipub silma tulema, missugust toitu ta armastab ja kui palju korraga sööb, kas ta on heas või halvas tujus, hästi või halvasti maganud, nagu oleks ta seda kõike eluaeg teinud, ilma endalt küsimata, mis Oblomov talle tähendab ja mispärast ta tema eest nii väga hoolitseb.

Kui temalt oleks küsitud, kas ta armastab Oblomovit, siis oleks ta jällegi naeratanud ja jaatavalt vastanud, kuid sama vastuse oleks ta andnud ka siis, kui Oblomov alles nädal aega tema majas oli elanud.

Miks ta nimelt Oblomovit armastama hakkas, miks ta armastuseta mehele läks ja armastuseta kolmekümneaastaseks elas, ja miks see tunne alles nüüd talle peale tuli?

Kuiigi armastust peetakse tujukaks ja tahtele allumatuks tundeks, mis tuleb nagu haigus, ometi on ka temal nagu kõi-

gel muulgi omad põhjused ja seadused. Kui aga neid seadusi on tänini vähe uuritud, siis sellepärast, et inimesel, keda armastus on tabanud, ei ole üldse mahti teadlase pilguga uurida, kuidas sugeneb hinge esimene mulje, kuidas see halvab kõik meeled nagu uni, kuidas algul jäävad silmad pimedaks, millal hakkavad pulss ja süda kiiremini tui-kama, kuidas sünnib korraga eilsest päevast peale truudus kuni surmani, püüe end ohvriks tuua, kuidas vähehaaval kaob inimese oma «mina», muutudes «temaks», kuidas mõistus erakordselt nürineb või erakordselt teritub, kuidas tahe teise tahtele allub, pea end ikke alla painutab, põlved värisema hakkavad, pisarad silma tulevad ja palavik algab...

Siiamaani oli Agafja Matvejevna vähe Oblomovi-taolisi inimesi näinud, ja kui nägigi, siis kaugelt; võib-olla meeldisid nad talle, kuid nad elasid teises ringkonnas kui tema ja polnud vähimatki võimalust nendele läheneda.

Ilja Iljits ei kõnni nõnda, nagu kõndis tema õnnis mees, kolleegiumisekretär Pšenitsõn, kes sibas kärmel, asjalikul sammul; Oblomov ei kirjuta vahetpidamata pabereid, ei värise hirmust, et ta ametisse hiljaks jääb, ei vaata igäuhele nõnda silma, nagu paluks ta enesele sadulat selga panna ja enda seljas ratsutada; tema vaatab kõike ja kõiki nii julgelt ja vabalt, nagu nõuaks ta endale allumist.

Ta nagu ei ole jõhker ega punakas, vaid valge ja õrn; käed ei sarnane vennakse kätega — ei värise, ei puneta, vaid on valged ja väikesed. Kas ta istub, tõstab jala üle põlve või toetab pea käele — kõike teeb ta nii vabalt, rahulikult ja ilusasti; räägib nõnda, nagu ei räägi ei vennas ega Tarantjev, nagu ei rääkinud ka tema õnnis mees; kõigest ei saa perenaine arugi, aga ta tunneb, et see on targasti, imeilusasti ja isemoodi öeldud; ja ka seda, millest perenaine aru saab, ütleb Oblomov just nagu teisiti kui kõik muud.

Pesu on tal peen, ta vahetab seda iga päev, peseb ennast lõhnava seebiga, puhastab küüsi — ta on üleni puhas ja kena, tal pole vaja midagi teha, ja ta ei teegi, teised teevad kõik tema eest: tal on Zahhar ja peale selle veel kolmsada Zahhari...

Tema on isand, tema särab ja hiilgab! Ja seejuures on ta nii hea: kui pehme on ta kõnnak, ta liigutused, ta käepuudutus — nagu samet; puudutas aga mõnikord kadunud mees, siis nii kõva käega, nagu lööks! Ka Oblomovi silmavaade ja jutt on niisama pehme, niisama hea...

Perenaine ei mõelnud kõike seda, ta ei olnud sellest teadlik, aga kui mõni teine oleks teda jälginud ja talle seleta-

nud, missuguse mulje on Oblomov tema ellu ilmumisega ta hinge jätnud, siis oleks ta pidanud seda seletama just nõnda, ja mitte teisiti.

Ilja Iljits mõistis, milline tähendus oli tema ilmumisel siia kõrvalisse kohta, alates vennaksega ja lõpetades ketikoe-raga, kes hakkas tema tulekuga kolm korda rohkem konte saama, aga seda ta ei mõistnud, kui sügavale see tähendus oli oma juured ajanud ja missuguse ootamatu võidu ta oli saavutanud perenaise südame üle.

Perenaise lakkamatus hoolitsuses ta toidu, pesu ja tubade eest nägi Oblomov ainult tema iseloomu peajoone avaldumist, mida ta juba esmakordsel siiatulekul oli tähele pannud, kui Akulina äkki rapleva kukega sisse astus ja kui perenaine, vaatamata sellele, et tal köögitudruku agaruse pärast piinlik oli, talle ütles, et ta mitte seda kukke poodnikule ei viiks, vaid võtaks teise, halli.

Agafja Matvejevna ise polnud võimeline Oblomoviga edvistama ega temale kuidagi märku andma, mis temas sünnib; nagu öeldud, ei teadnud ta ega saanud sellest arugi ja oli kogunisti unustanud, et mõni aeg tagasi temas midagi niisugust ei toimunud; tema armastus avaldus vaid piiritus truuduses kuni surmani.

Ja nii ei näinud Oblomov perenaise suhtumise tõelist tagapõhja; kõike, mis perenaine tegi, pidas ta lihtsalt tema iseloomu omaduseks. Pšenitsõna normaalne, loomulik ja omakasupüüdmatu tunne jäi saladuseks talle enesele, Oblomovile ja ka teistele kodakondsetele.

See tunne oli tõepoolest omakasupüüdmatu, sest perenaine pani kirikus küünla põlema ja laskis Oblomovit eestpalves meelde tuletada ainult selleks, et Oblomov terveks saaks, ilma et Oblomov ise sellest kunagi teada oleks saanud. Jah, ta istus tema peatsis kogu öö ja läks koidikul ära, ja pärast ei tehtud sellest juttu.

Oblomovi suhtumine perenaisesse oli palju lihtsam: Agafja Matvejevna oma aina välkuvate küünarnukkidega, igal pool hoolitsevalt peatuva pilguga, pideva liikumisega kapi juurest kööki, köögist sahvrisse, sahvrist keldrisse, ning kõigi koduste mugavuste põhjaliku tundmisega kehastas tema silmis ookean-ääretu ja muutumatu elurahu ideaali, mille kuju oli juba lapsepõlve isakodus kustumatult tema hinge jäänud.

Nagu seal isa, vanaisa, lapsed, lapselapsed ja külalised lais-sas rahus istusid või lamasid, teades, et peale nende on majas alati liikuv ja muretsev silm ning rüppe langemata töötavad käed, mis neile õmblevad, neid söödavad-joodavad,

katavad, kängitsevad ja magama panevad ning surma puhul neil ka silmad kinni vajutavad, nii nägi Oblomov siin soovival istudes või vahetpidamata lebedes, et tema kasuks liigub miski nobe ja kärmas, ja et kui ka homme päike tõusmata jääks, kui tuulepöörised täidaksid taevaaluse, kui maru käiks ühest ilmaotsast teise, ilmuksid supp ja praad ometi lauale, tema pesu oleks ikka puhas ja värske, ämblikuvõrgud koristataks ikka lae alt, ja tema ei teagi, kuidas seda tehakse; tema ei võta vaevaks sedagi mõelda, mis ta tahab, sest see kõik aimatakse ette ja tuuakse nina alla, mitte laisalt ega toorelt, mitte Zahhari kasimata kätega, vaid erksa ja alandliku pilguga, lõpmatu truuduse naeratusega, puhaste, valgete käte ja paljaste küünarnukkidega.

Päev-päevalt sõbrunes Oblomov perenaisega ikka enam: mõte armastusest ei tulnud tal üldse pähe, vähemalt mitte sellest armastusest, mida ta oli hiljuti põdenud nagu rõugeid, leetreid või soetõbe ja mille meeldetuletaminegi tal jüdinad ihule ajas.

Ta lähenes Agafja Matvejevnaele nagu tulele, mis õhkub ikka rohkem ja rohkem sooja, mida aga siiski armastama ei hakka.

Pärast lõunat jäi ta heal meelel perenaise tuppa piipu suitsetama ja vaatama, kuidas perenaine hõbeasju ja teisi nõusid puhvetisse paneb, kuidas ta sealt tassid välja võtab, neisse kohvi valab, kuidas ta ühte tassi eriti hoolega peseb ja pühib, selle kõige enne täis kallab, temale ulatab ja vaatab, kas ta on ka rahul.

Oblomovi pilk peatus heal meelel perenaise paksul kaelal ja ümaratel küünarnukkidel, kui tema toa uks juhtus paokil olema, ja kui ta tükil ajal ei paotunud, siis lükkas Oblomov selle ise tasakesi jalaga lahti, naljatas perenaisega või mängis tema lastega.

Aga tal polnud ka igav, kui mõni hommik läks mööda, ilma et ta oleks perenaist näinud; ja selle asemel, et pärast lõunat perenaise juures istuda, läks ta tihtipeale paariks tunniks magama; kuid ta teadis, et niipea kui ta ärkab, on tee valmis, ja seda just samal silmapilgul, kui ta ärkab.

Ja mis peasi — see kõik sündis rahulikult: ei olnud südamepaistetust ega mingit ärevust selle pärast, kas ta näeb täna perenaist või ei näe, mida ta mõtleb, mida peaks talle ütleva, kuidas tema küsimustele vastama, mis pilguga ta täna vaatab — ei midagi niisugust, mitte midagi!

Ei igatsust ega unetuid öid, ei magusaid ega kibedaid pisaraid — midagi niisugust ei pidanud ta tundma. Istus ainult,

suitsetas ja vaatas, kuidas perenaine õmbleb, mõnikord ütles midagi, mõnikord ei öelnud, ja ikka oli tal nii rahulik olla, polnud midagi vaja teha, polnud tahtmiski kuhugi minna, nagu oleks siin kõik olemas, mis vaja.

Ei mingit tagasundimist, ei mingeid nõudmisi Agafja Matvejevna poolt. Ja ka Oblomovil endal ei tekkinud mingeid isekaid soove ega tunge, mingit tegutsemisiha ega südantlõhestavat piina selle pärast, et aeg möödub, et jõud kaob, et ta pole midagi teinud, ei head ega kurja, et ta elu on tühi, et ta ei elagi, vaid vegeteerib.

Just nagu oleks ta mõne nähtamatu käe poolt mahaistutatud haruldane taim, varjul päikesekõrvetuse ja vihma eest, hoolitsetud, toputatud ja poputatud.

«Kuidas teil nõel nii osavasti ninast mööda käib, Agafja Matvejevna?» ütles Oblomov. «Te pistate nii nobedasti, ma kardan tõesti, et te õmblete oma nina seeliku külge.»

Perenaine naeratas.

«Nii nagu selle õmbluse valmis saan,» ütles ta peaaegu iseendale, «hakkame õhtust sööma.»

«Mis õhtusöögiks on?» küsis Oblomov.

«Hapukapsad lõhekalaga,» vastas perenaine. «Sammakala pole kusagilt saada: käisin kõik kauplused läbi, vennaski küsis igalt poolt — ei ole. Ehk olgu siis, et saab elusa samma: üks tollikaupmees oli tellinud — lubas sealt meile ka tüki lõigata... Peale selle on vasikaliha, praetud putru...»

«Oi, see on heal! Väga armas teist, Agafja Matvejevna, et te seda meeles pidasite! Kui ainult Anisja ei unusta!»

«Milleks siis mina olemas olen? Kuulete, säriseb?» vastas perenaine, paotades pisut kõogiust. «Juba praeb.»

Siis sai ta õmbluse valmis, hammustas niidi katki, keeras töö kokku ja viis magamistuppa.

Nõnda siis — Oblomov lähenes Agafja Matvejevnaele nagu soojendavale tulele ja läks talle kord nii ligi, et äärepealt oleks tekkinud tulekahju, igatahes tõusis väike leek.

Oblomov kõndis oma toas ringi ja nägi perenaise toaukse poole pöördudes, et küünarnukid välguvad erakordse kiiruga.

«Ikka ametis!» ütles ta perenaise juurde astudes. «Mis see on?»

«Tambin kaneeli,» vastas perenaine, vahtides uhmrisesse nagu kuristikku ja vuhkides halastamatult nuiaga.

«Aga kui ma teid segan?» küsis Oblomov, võttis tal küünarnukkidest kinni ega lasknud neid liikuda.

«Laske lahti! Mul on vaja veel suhkrut lõhkuda ja pudingi jaoks veini tuua.»

Oblomov hoidis ikka veel tema küünarnukkidest kinni ja tema nägu oli peaaegu naise kukla vastas.

«Oelge, mis oleks, kui ma teid... armastama hakkaksin?» Perenaine naeratas.

«Kas teie hakkaksite mind armastama?» päris Oblomov.

«Miks mitte? Jumal käsib kõiki armastada.»

«Aga kui ma teid suudlen?» sosistas Oblomov ja kummardus talle nii ligidale, et kuum hingus naise palet kõrvetas.

«Ega pole lihavõttepühad,» ütles perenaine naeratades.

«No suudelde mind ometi!»

«Kui jumal annab, elame lihavõtteni, küll siis suudleme,» ütles naine imestamata, kohmetumata ja häbenemata, seistes sirgelt ja liikumatult nagu hobune, kellele range kaela pannakse. Oblomov suudles teda kergelt kaelale.

«Ettevaatust, ma pillan kaneeli maha; siis pole teile midagi kooigi sisse panna,» hoiatas naine.

«Mis sellest!» vastas Oblomov.

«Teie öökuuel on jälle plekk?» ütles perenaine hoolitsevalt ja võttis öökuue hõlma pihku. «Vististi õliplekk.» Ta nuusutas seda. «Kust see on tulnud? Ehk on ikoonilambist tilkunud?»

«Ei tea, kust ma selle olen saanud.»

«Ah õigus, te olete ukse vastu puutunud,» taipas korraga Agafja Matvejevna. «Eite määriti uksehingi, muidu kriiksuvad. Ajage seljast maha ja andke siia, ma võtan pleki välja ja pesen puhtaks: homme pole enam midagi näha.»

«Kallis Agafja Matvejevna!» ütles Oblomov ja võttis laisalt öökuue seljast. «Teate, mis: sõidame maale elama, seal on alles majapidamine! Mis seal kõik on: seened, marjad, keedised, linnu- ja karjaaed...»

«Ei, mistarvis?» ütles perenaine ohatas. «Siin ma olen sündinud ja oma elu elanud, eks siin pea ka surema.»

Oblomov vaatas teda kerge elevusega, kuid ta silmad ei süttinud, neisse ei valgunud pisaraid, vaim ei kippunud kõrgusse ega suuri tegusid tegema. Tal oli ainult himu sohvale istuda ja üksisilmi neid küünarnukke vahtida.

II

Jaanipäeva peeti pidulikult. Ivan Matvejevitš ei läinud jaanilauapäeval ametisse, vaid kihutas kui meeletu linna mööda ringi ja tuli ikka kas kotikesega või korvikesega koju.

Agafja Matvejevna elas kolm päeva ainult kohvist, Ilja Iljitsile tehti küll lõunaks kolm rooga, aga teised sõid, mis pihku puutus.

Jaanipäeva ööl ei heitnud Anisja üldse magama. Ainult Zahhar lõõskas nii tema kui ka enda eest ja suutus kõigisse ettevalmistustesse hoolimatu põlgusega.

«Meil, Oblomovkas, peeti kõiki pühi nõndaviisi,» seletas ta kahele kokale, kes olid krahvi köögist appi kutsutud, «teinekord pandi viit sorti kooki lauale, ja souste, neid ei jõudnud ära lugedagi! Härrased muudkui sõid päev läbi — ja järgmine päev ka takkaotsa. Meie saime jäänuseid viis päeva süüa. Alles said need toidud otsa, kui jälle tulid võõrad: hakka aga jälle otsast päale; aga siin tehakse üksainus kord aastas.»

Lõunalaus pakkus ta kõige enne Oblomovile ja ei tahtnud kuidagi üht suure kaelaristiga härrat tähtsamaks pidada.

«Meie härra on ju põline mõisnik,» ütles ta uhkelt, «aga mis võõrad need ka on!»

Tarantjevile, kes laua otsas istus, ei pakkunud ta üldse midagi või ladus talle oma käega taldrikule, niipalju kui ta heaks arvas.

Kõik Ivan Matvejevitši kaasteenijad, umbes kolmkümmend inimest, olid kohal.

Ilmatu suur forell, täidetud kanapojad, vutid, suhkrujäätis ja väga hea vein — kõik see tähistas väärikalt aasta pidupäeva.

Lõpuks hakkasid külalised üksteist kallistama, kiitsid taevani peremehe maitset ja istusid siis kaardilauda. Muhharov kummardas ja tänas ning ütles, et kallite külaliste meeleheaks ei olnud tal kahju, vaid lausa rõõm kolmandikku aastapalgast välja anda.

Hommikuks läksid ja sõitsid võõrad laiali, nii hästi-halvasti kui keegi sai, ning Pšenitsõna majas valitses jälle vaikus — kuni eelipäevani.

Sel päeval võtsid pidusöögist osa ainult Ivan Gerassimovitš ja Aleksejev, see sõnatu ja vagune võõras, kes meie jutu alguses Ilja Iljitsi esimest maid pühitsema kutsus. Oblomov ei tahtnud Ivan Matvejevitšile alla vanduda, ennemini

püüdis ta teda siinkandis tundmatute roogade rafineeritud valiku ja serveerimise peenusega üle trumbata.

Rasvase kalapiruka asemel olid õhulised lehttainapirukad; enne suppi pakuti austreid, siis paberlintidega ehitud kana-poegi trühvlitega, kõige mahlasemat praadi, kõige paremat salatit, puljongit inglise moodi.

Keset lauda ilutses määratu ananass, tema ümber virsikud, kirsid, aprikoosid. Vaasides olid elavad lilled.

Parajasti asuti puljongi manu, parajasti kirus Tarantjev pirukaid ja kokka, kellel see rumal mõte pähe oli tulnud — pirukatesse mitte mingit kraami sisse panna, kui korraga hakkas kostma koera pöörast haukumist ja keti rebimist.

Üks tõld sõitis hoovi ja keegi küsis Oblomovit. Kõigi suud läksid ammuli.

«Mõnel mullusel tuttavall on mu nimepäev meelde tulnud,» ütles Oblomov, «mind pole kodus, ütle, et pole kodus!» sosistas ta valjusti Zahharile.

Lõunat sõõdi aias, lehtlas. Zahhar tõttas käsku täitma ja pörkas teerajal Stolziga kokku.

«Andrei Ivanõtš!» kähises ta rõõmsalt.

«Andrei!» hüüdis Oblomov valjusti ja tõttas sõpra kaelustama.

«Kui õigel ajal, just lõunaks!» ütles Stolz. «Anna mulle süüa, mu kõht on tühi! Suure vaevaga leidsin su üles!»

«Tule, tule istu!» kutsus Oblomov agaralt ja pani sõbra enda kõrvale istuma.

Stolzi ilmumisel oli Tarantjev esimene, kes kähku üle aia peenramaale kadus, tema järel lahkus Ivan Matvejevits oma tupp. Perenainegi tõusis juba lauast.

«Ma segasin teid,» ütles Stolz püsti karates.

«Kuhu te lähete, mis pärast? Ivan Matveitš! Mihhei Andreitš!» hüüdis Oblomov.

Ta sundis perenaise uuesti oma kohale istuma, kuid Ivan Matvejevits ja Tarantjev ei tulnud kutsumisega peale tagasi. «Kust sa tuled, mis teed, kui kauaks jääd?» sadas küsimusi.

Stolz oli tulnud ainult paariks nädalaks asju õiendama, kavatses siis maale sõita, siis Kiievisse ja jumal teab kuhu veel.

Lauas rääkis Stolz vähe ja sõi palju: oli näha, et tal on kõht tõepoolest tühi. Teised sõid naganii vaikides.

Pärast lõunat, kui nõud olid koristatud, käskis Oblomov vahuveini ja seltersi lauale jätta ning jäi veel Stolziga kahekesi istuma.

Mõlemad olid mõni aeg vait. Stolz vaatas üksisilmi Oblomovile otsa.

«Noh, Ilja?!» küsis ta viimaks, ja seda nii tõsiselt, nii tungivalt, et Oblomov lõi silmad maha ja vaikis edasi.

«Nii et siis — mitte kunagi?»

«Mis — mitte kunagi?» küsis Oblomov, nagu ei saaks ta aru.

«Sa oled juba unustanud: kas nüüd või mitte kunagi!»

«Ma ei ole enam niisugune... nagu siis, Andrei,» ütles Oblomov pärast pausi, «jumalale tänu, minu asjad on korras: ma ei lesi enam päeva maha, plaan on peaaegu valmis, mul käib kaks ajakirja; raamatud, mis sa mulle jätsid, on peaaegu kõik läbi loetud...»

«Miks sa siis välismaale ei tulnud?» küsis Stolz.

«Välismaasõitu segas...»

Oblomov jäi vait.

«Olga?» küsis Stolz ja vaatas talle paljutähendavalt silma. Oblomov läks näost punaseks.

«Mis, sa oled siis juba kuulnud... Kus ta praegu on?» küsis Oblomov kiiresti ja vaatas vastu.

Stolz ei vastanud, vaid vahtis üksisilmi sõpra, püüdes pilguga tema hingepõhja tungida.

«Ma kuulsin, et ta sõitis tädiga välismaale,» ütles Oblomov, «varsti pärast seda...»

«Varsti pärast seda, kui ta oma eksitusest aru sai,» lõpetas Stolz tema lause.

«Sa siis tead...» ütles Oblomov, teadmata, kuhu häbi pärast pugeda.

«Kõike,» vastas Stolz, «isegi sirelioks on mul teada. Ja sul ei ole häbi ega valus, Ilja? Sind ei kõrveta kahetsus ega kahjutunne...»

«Ära räägi, ära tuleta meelde!» hüüdis Oblomov ruttu vahele. «Ma jäin niikuinii raskesti haigeks, kui nägin, mis-sugune kuristik on minu ja tema vahel, kui ma selgusele jõudsin, et ma pole teda väärt... Ah, Andrei, kui sa mind armastad, siis ära piina mind, ära tuleta teda meelde: ma püüdsin varakult talle ta eksitust selgeks teha, aga tema ei tahtnud uskuda... tõepoolest, ma ei olegi nii väga süüdi...»

«Ma ei süüdistata sind, Ilja,» ütles Stolz sõbralikult ja leebelt, «ma lugesin sinu kirja. Kõige rohkem olen süüdi mina, siis tema ja alles siis sina — ja õige natuke.»

«Mis ta nüüd teeb?» küsis Oblomov areldi.

«Mis ta teeb: kurvastab, nutab lohutamatu ja neab sind...»

Jahmatus, kaastunne, hirm ja kahetsus ilmestasid Stolzi iga sõna puhul Oblomovi nägu.

«Mis sa ometi räägid, Andrei!» ütles ta toolilt tõustes. «Lähme, jumala pärast, kohe, silmapilk: ma tahan temalt ta jalgade ees andeks paluda...»

«Istu rahulikult!» hoidis Stolz teda naerdes tagasi. «Ta on heas tujus, isegi õnnelik, käskis sind tervitada ja tahtis sulle kirjutada, aga mina laitsin selle mõtte ära, ütlesin, et see ärritab sind ilmaaegu.»

«Noh, jumal tänatud!» ütles Oblomov peaaegu pisarsilmil. «Kui rõõmus ma olen, Andrei! Luba, ma suudlen sind, ja joo me tema terviseks!»

Nad jõid kumbki klaasi vahuveini.

«Kus ta nüüd on?!»

«Ta on praegu Šveitsis. Sügiseks tuleb ta ühes tädiga oma mõisasse. Sellepärast ma siia sõitsingi: peab palatis asjad joonde ajama. Parun pole asja lõpetanud; ta tahtnud ise Olgat kosida...»

«Kas tõesti? See on siis õige?» küsis Oblomov. «Noh, ja Olga?»

«Tema. muidugi ütles «ei»; parun sõitis suurest kurvastusest ära ja nüüd pean mina asja lõpetamal Tuleval nädalal saab kõik joonde. Noh, aga sina? Mispärast sa siia kolkasse oled pugenud?»

«Siin on vaikne ja rahulik, Andrei, keegi ei sega...»

«Mis mõttes ei sega?»

«Ei sega tööd teha...»

«Armas aeg, siin on ju seesama Oblomovka, ainult kole-dam,» ütles Stolz ringi vaadates. «Sõidame maale, Ilja!»

«Maale... hea küll... võiks ju ka: seal hakkab varsti ehitamine pihta; aga mitte nii paugupealt, Andrei, anna aega aru pidada...»

«Jälle aru pidada! Ma tunnen juba sinu arupidamist: pead nii kaua aru nagu paari aasta eest, kui sa välismaale pidid sõitma. Lähme tuleval nädalal!»

«Tuleval nädalal, nii äkki?» punnis Oblomov vastu. «Sina oled kogu aeg liikumas, aga mina pean ette valmistama... Mul on siin terve majapidamine: kuidas ma ta korruga maha jätan? Mul pole seal ju midagi.»

«Ja pole ka midagi vaja. Noh, mis sul tarvis on?»

Oblomov vaikis.

«Tervis on ka kehv, Andrei,» ütles ta. «Hing kipub kinni jääma. Jälle tikuvad odraivad silma, tuleb kord ühte, sest-samast jälle teise silma; ja jalad surevad ära. Ja vahel öösi

jääd magama, aga äkki lööks nagu keegi sulle vastu pead või selga, nii et sa üles kargad...»

«Kuule, Ilja, ma ütlen sulle päris tõsiselt: sa pead oma eluviisi muutma, muidu saad vesitõve või rabanduse. Tulevikulootused on juba kadunud: kui Olga, see ingel, ei jaksanud sind oma tiibadel rabast välja kanda, siis ei jaks ka mina. Aga endale pisut tegevust otsida, mõis korda seada, talupoegadega asjad selgeks teha, õppida nende elu tundma, ehitada, istutada — seda kõike sa võid ja peadki tegema... Ma ei jäta sind rahule. Nüüd ei täida ma enam ainult oma tahtmist, vaid ka Olga soovi: tema tahab — kas kuuled? —, et sa päriselt ära ei sureks, et sa end elavalt maha ei mataks, ja mina töötasin su hauast välja kaevata...»

«Ta pole siis mind veel unustanud? Olen ma siis seda väärt?» ütles Oblomov liigutatult.

«Ei, ta pole unustanud ega unusta vist kunagi: ta pole niisugune naine. Sa pead talle isegi tema mõisasse külla sõitma.»

«Mitte praegu, jumala pärast, Andrei, praegu veel mittel Las see ununeb enne! Ah, veel on siin...»

Ta osutas oma südamele.

«Mis siin on? Armastus?» küsis Stolz.

«Ei, häbi ja mure!» vastas Oblomov ohates.

«Noh, hea küll! Sõidame siis sinu mõisasse: sa pead ju ehitama hakkama; praegu on suvi, kallid aeg lähed kaotsi...»

«Ei lähe, mul on volinik. Tema on praegu maal, ma võin hiljem sõita, kui ma olen siinsed asjad korda saanud, natuke järele mõelnud.»

Ta hakkas Stolzile kiitma, kuidas ta on paigast liikumata oma asjad ilusti korda seadnud, kuidas volinik ärakaranud talupoegade kohta teateid kogub, kuidas ta on vilja eest head raha saanud, poolteist tuhat on talle juba ära saadetud, ja vististi korjab volinik sel aastal ka rendiraha kokku ning toimetab tema kätte.

Stolz lõi selle jutu peale käsi kokku.

«Sa oled puhta paljaks kooritud!» ütles ta. «Kolmesaja hinge pealt poolteist tuhat rubla! Kes on see volinik? Mis mees ta on?»

«Rohkem kui poolteist tuhat,» õiendas Oblomov. «Viljahinnast sai ta ka oma vaevapalga...»

«Kui palju?»

«Tõesti ei mäleta, aga ma näitan sulle: mul peab kusagil arve olema.»

«Noh, Ilja, sa oled tõepoolest surnud, kadunud hing!» otsustas Stolz. «Pane riidesse, lähme minu poole!»

Oblomov tahtis vastu vaielda, kuid Stolz viis ta peaaegu väevõimuga kaasa, kirjutas volikirja oma nimele, sundis Oblomovit sellele alla kirjutama ja teatas, et ta võtab Oblomovka seniks enda kätte rendile, kui Oblomov ise sinna sõidab ja majapidamise ära õpib.

«Sa hakkad kolm korda rohkem saama,» ütles ta, «ainult kaua ei saa ma sinu rentnik olla — mul on omadki asjad ajada. Sõidame nüüd kohe maale, või tule mulle varsti järele! Mina lähen Olga mõisa: seal on Oblomovkasse kolmsada versta. Ma sõidan ka sinna, ajan su voliniku minema, korraldan asjad ära, ja siis tule ise kohale. Ma ei jäta sind enne rahule.»

Oblomov ohkas.

«Oh seda elu!» ütles ta.

«Mis elu?»

«Käib pinna peale, ei anna asu! Hea meelega heidaksin pikali ja uinuksin... jäädavalt...»

«See tähendab, et kustutaksid tule ja jääksid pimedusel Kena elu küll! Oh, Ilja, kui sa ometi pisut filosofeeriksidki, tõepoolest! Elu möödub nagu silmapilk, ja tema heidaks hea meelega magama! Elu peab olema lakkamatu põlemine! Ah, kui saaks kakssada või kolmsada aastat elada!» arvutas ta. «Kui palju võiks siis korda saata!»

«Sinuga on teine lugu, Andrei,» vastas Oblomov. «Sinul on tiivad: sina ei ela, sa lendad; sul on vaimuandeid, enese-armastust; sina pole paks, sind ei piina odraivad, su kukal ei sügele. Sa oled kohe teistmoodi loodud...»

«Ääh, jäta jutt! Inimene on niimoodi loodud, et ta võib iseennast ümber teha, oma loomust muuta, aga tema kasvatab enesele kõhu ette ja arvab, et loodus on talle selle koorma kaasa andnud! Sul olid tiivad, aga sa heitsid nad kõrvale.»

«Kus nad on, need tiivad?» ütles Oblomov nukralt. «Ma ei oska ju midagi...»

«Õigemini — sa ei taha,» ütles Stolz vahele. «Niisugust inimest pole olemas, kes midagi ei oska, jumala eest, ei ole!»

«Aga näe, mina ei oska!» ütles Oblomov.

«Kui sind kuulata, siis peab arvama, et sa ei oska ühtki ametlikku paberit kirjutada ega saa majaperemehelegi kirja valmis, aga Olgale sa ju ometi kirjutasid? Ei läinud sul seal kordagi «et» ja «mis» segi. Ja atlasspaberigi leidsid selleks, ja tindi inglise ärist, ja ilusa, elava käekirjagi, eks ole?»

Oblomov punastas.

«Kui vaja oli, siis ilmusid korraka mõtted ja sõnad, trüki kas või mõnes romaans ära! Aga kui tarvidust ei ole, siis ei oska, silmad ei seleta ja käed ei liigu! Oma oskuse kaotasid sa juba lapsepõlves, Oblomovkas tädide, onude ja hoidjate keskel. Algas sellega, et sa ei osanud sukki jalga tõmata, ja lõppes sellega, et sa ei oska elada.»

«Võib-olla on see kõik tõsi, Andrei, aga enam pole midagi teha, parandada seda ei saa!» ütles Ilja kindlalt ja ohkas.

«Kuidas ei saa?» vastas Stolz kurjalt. «Mis jutt see on! Kuula mind ometi, tee, mis ma sulle ütlen, ja ongi asi parandatud!»

Kuid Stolz läks üksi maale ja Oblomov jäi linna, lubades sügiseks järele sõita.

«Mis ma Olgale ütlen?» küsis Stolz ärasõidu eel.

Oblomov laskis pea longu ja vaikis kurvalt, siis ohkas.

«Ära tuleta talle mind meeldegi!» ütles ta viimaks. «Ütle, et sa pole näinud ega tea minust midagi...»

«Ta ei usu,» vastas Stolz.

«Noh, siis ütle, et olen kadunud, surnud, maha maetud...»

«Ta hakkab nutma ja ei leia nii pea lohutust: milleks teda veel kurvastada?»

Oblomov jäi härdalt mõtisklema, silmad veekalkvel.

«Noh, olgu: ma valetan talle, ütlen, et sa elad tema mälestusest,» otsustas Stolz, «ja otsid tõsist, kainet eesmärki. Pea meeles, et elu ise ja töö on elu eesmärk, mitte aga naine: see oli teie mõlema eksitus. Kui hea meel tal siis on!»

Nad jätsid jumalaga.

III

Tarantjev ja Ivan Matvejevitš said järgmisel õhtul pärast eeliapäeva jälle «joogiasutuses» kokku.

«Teed!» kamandas Ivan Matvejevitš pilves näoga, ja kui kelner tee ja rummi tõi, pisteti pudel talle pahaselt pihku. «See pole rumm, vaid solk!» ütles Ivan Matvejevitš ja võttis palitutaskust oma pudeli, keeras korgi pealt ära ja andis kelnerile nuusutada. «Ära topi edaspidi oma,» õpetas ta. «Noh, vader, asi on halb!» ütles ta, kui kelner oli läinud.

«Jah, mis pagan teda küll siia ajas!» vastas Tarantjev vihaselt. «Igavene kelm, see sakslane! Tühistas volituse ja võttis ise mõisa rendile! Kas niisugust asja on enne kuulnud? Nülib ise tallekese naha!»

«Kui ta asja tunneb, siis on karta, kallid vaders, et üht-teist võib väljagi tulla. Saab teada, et rent on kokku korjatud ja et raha on meie käes, annab viimati asjale ametliku käigu...»

«Õige mul andja! Sa oled nii araks läinud, vader! Zatzortõi ei pista esimest korda käppa mõisniku kaukasse, küll ta jäljed ära kaotab. Ega ta siis talupoegadele raha vastu allkirja ei anna: kasseerib kindlasti nelja silma all sisse. Sakslane vihastab ja kärab natuke, ja sellega see jääb. Hakkab tema käiku andma!...»

«Tõsi või?!» ütles Muhhojarov juba märksa parema tujuga. «Noh, võtame siis!»

Ta valas endale ja Tarantjevile rummi.

«Vahel paistab, et ei lasta sind siin ilmas eladagi, aga võtad lonksukese, ja elul pole vigagi!» lohutab ta ennast.

«Sina aga, vader, tee vahepeal — tead, mida?» jätkas Tarantjev. «Kirjuta igasuguseid arveid — puude, kapsaste, ükstakõik, mille eest, sest Oblomov andis ju majapidamise su õe kätte, — ja märgi summa väljaminekutesse üles. Kui Zatzortõi siia jõuab, siis ütleme, et ta tõi nii ja nii palju rendiraha ja et see läks kõik kulude katteks.»

«Aga kui Oblomov neid arveid pärast sakslasele näitab ja see nad kokku võtab, siis võib-olla, kes teab...»

«Ena mul asja! Ta topib arved kuhugi ära, nii et ükski tont neid enam üles ei leia. Kes teab, millal sakslane jälle tuleb, seks ajaks on kõik ununenud...»

«Tõsi või? Võtame siis, vader,» ütles Ivan Matvejevitš rummi kallates. «Kahju on head asja tee sisse segada. Nuusuta: kolm hõberubla! Kui telliks õige seljankat?»

«Tellimel!»

«Heil!»

«Jah, igavene kelm! Ütleb: anna mulle rendile!» alustas Tarantjev uuesti tulivihaselt. «Näed, meie vene pead poleks sihukest asja välja mõtelnud!... See pruuk on kangesti saksa moodi. Sealt need farmid ja renditamised kõik pärit on. Oota-oota, küllap ta hakkab teda veel aktsiatega painama.»

«Mis elukad need aktsiad on, mina ei saa ikka veel hästi aru?» küsis Ivan Matvejevitš.

«Saksa värk puha!» ütles Tarantjev tigidalt. «Näiteks mõtleb mõni kelm hakata tulekindlaid maju ehitama, tahab terve linna teha: raha on vaja ja ta hakkab paberilipakaid müüma, ütleme, viissada rubla tükk, ning lollikari ostab neid, ostab ja müüb edasi. Kui kuulukse, et ettevõtte edeneb,

lähevad paberilipakad kallimaks, aga kui asi äpardub — siis on krahh. Paberilipakad jäävad sulle pihku, aga rahast oled ilma. Küsid, kus linn on. Vastatakse, et põles ära, ei saanud valmis, kuna leitaja pani sinu rahaga putku. Nii-sugused asjad on aktsiad! Küll sakslane ta juba haneks veab! Ime, et ta seda enne pole teinud! Ma ajasin tal selle ikka nurja, kaitsesin omakandimeest!»

«Jahah, see lugu on nüüd läbi: asi on lõpetatud ja läheb arhiivi; me võime Oblomovka rendirahadest suu puhtaks pühkida,» ütles Muhhojarov purju jääma hakates.

«Ja tühja temast, vader! Sul ju raha niigi jalaga segada,» vastas Tarantjev, samuti kergelt jommis. «Allikas on kindel, muudkui võta, ära väsi! Joome!»

«Mis allikas, vader! Eluaeg korjad rubla-paari kaupa...»

«Aga korjad juba kakskümmend aastat: ära aja patujuttu, vader!»

«Mis kakskümmend!» vastas Ivan Matvejevitš pehmel keelel. «Sa unustad, et ma olen alles kümnendat aastat sekretär. Enne tuli kümne ja kahekümne kopika haaval, mõnikord, häbi tunnistada, pidi vasepurugi võtma. Mis elu see on! Ääh, vader! On ikka õnnelikke inimesi ilmas: üheainsa sõna eest, mis ta teisele kõrva sosistab, või ühe rea eest, mis ta dikteerib, või siis lihtsalt allkirja viskamise eest paistab tasku üles nagu padi, heida kas peale magama! Kui niisugust tööd saaks,» unistas ta ikka enam purju jäädes, «palujad ei näegi sind palgest palgesse, ei julge ligi tulla. Istud tõlida, hüüad: klubisse! — ja seal surud niisuguste meeste kätt, kel rahad rinnas, mängid kaarte, aga mitte enam viie kopika peale... sööd lõunat, oh, mis sa kõik lõunaks sööd! Seljankast ei maksa rääkidagi: selle peale kortsutad kulmu ja sülitad! Talvel on lõunalaua kohe meelega kanapojad, aprillis maasikad! Naine kannab kodus siidipitse, lastel on guvernante, lapsed on ilusti mukiitud ja lokitud. Ääh, vader! Paradiis on olemas, aga pattude pärast ei pääse sisse. Võtame! Näe, seljanka juba tulebki!»

«Ära nurise, vader, ära tee pattu: kapital sul on, kena kapital...» rääkis Tarantjev, joobnult veripunaseid silmi jõllitades. «Kolmkümmend viis tuhat hõberubla — see pole naljaasi!»

«Tasa-tasa, vader,» vaigistas teda Ivan Matvejevitš. «Mis see loeb, ikka alles kolmkümmend viis! Millal viiskümmend täis saab? Ja viiekümne ei pääse ka veel paradiisi. Võtad naise, pead ikkagi tasa ja targu elama, igat rubla lugema;

Jamaika rummist ei julge siis mõeldagi — mis elu see on!»

«Selle-eest on aga mureta, vader; üks annab rubla, teine kaks — vaata, et võid oma seitse rubla päevas tasku pista. Ja keegi ei haugu ega hakka kinni, ei mingit märki ega plekki. Aga kirjutad oma nime mõne suure asja alla, siis pead võib-olla elulõpuni seda omaenda turjanahaga välja nühkima. Ei, vennas, ära nurise, teed pattu, vader!»

Ivan Matvejevitš ei kuulanud, juba ammu murdis ta millegi üle pead.

«Kuule,» ütles ta korraka silmi punge ajades ja millegi üle nii kangesti rõõmustades, et viinauimigi lahtus. «Aga ei, ma kardan, ei ütle, ei lase ma sihukest lindu peajast välja. On see vast varandus, mis puuri lendas!... Võtame, vader, aga ruttul!»

«Enne ei võta, kui ütled,» teatas Tarantjev klaasi eemale lükates.

«See on tõsine asi, vader!» sosistas Muhhojarov ja piilus ukse poole.

«Noh? ...» küsis Tarantjev kärsitult.

«Täitsa kogemata tulid selle peale. Aga tead, vader, see on niisama hea, nagu ma kirjutaksin oma nime mõne suure asja alla, jumala eest!»

«Mis see siis on, kas ütled juba kord?»

«Aga kõva noos on saada, kõva noos!»

«Noh?» sundis Tarantjev takka.

«Kannata, anna aega, ma mõtlen veel. Jah, siin ei saa midagi tühistada, see on seaduslik. Olgu siis pealegi, vader, ma ütlen sulle, ja seda ainult sellepärast, et mul on sind tarvis; ilma sinuta jään kimpu. Aga muidu, jumala eest, poleks öelnud, see pole säärane asi, mida võõras hing tohiks teada.»

«Olen ma siis sulle võõras hing, vader? Ma olen oma teada sulle mitu korda abiks olnud, tunnistajaks tulnud... ärakirju teinud... mäletad? Oled ikka siga küll!»

«Vader, kulla vader! Pea keel hammaste taga! Näe, mis-sugune sa oled, põrutad nagu suurtükist!»

«Kes kurat siin kuuleb! Kas ma's ei tea või?» ütles Tarantjev pahaselt. «Mis sa minust piinad? Noh, räägi!»

«Kuula siis: Ilja Iljitš on ju arg mehike ja seadust ta ei tunne: kaotas tol korral lepingu pärast pea; kui saadeti volikiri, siis ei teadnud, mida peale hakata; ei mäleta isegi seda, kui palju ta renti saab; ise ütleb ka, et ta mitte midagi ei tea...»

«Noh?» küsis Tarantjev kärsitult.

«Tead, ta on hakanud õige tihti õe juures käima. Hiljuti jäi kella üheni istuma, pörkas siis minuga eestõas kokku ja tegi, nagu poleks näinudki. Niisiis, vaatame veel, mis tuleb, ja siis, tead... Sina räägi temaga ääri-veeri mööda, et «poolvillased» asjad majas pole head ja et õde on ju lesk: ütle, et see on juba laialt teada, et nüüd ei saa õde enam mehele, et pidi tulema üks rikas kaupmees, aga nüüd, kus ta sai haisu ninasse, et Oblomov õhtuti seal käib, ei taha teda enam.»

«Noh, mis siis, ta ehmatab ära, heidab asemele, ohib ja vähkreb seal nagu orikas — ja see on kõik,» ütles Tarantjev. «Mis kasu sest on? Kus on siin noos?»

«Oled sina aga käre! Sa ütle, et mina tahan kohtusse kaevata, et teda on nähtud ja et on tunnistajaid...»

«Noh, ja siis?»

«Noh, ja kui tal on hirm kõvasti nahas, siis ütle, et võib kokku leppida... väikese kapitali peale...»

«Kus tal see raha on?» küsis Tarantjev. «Hirmu pärast on ta muidugi valmis kas või kümme tuhat lubama...»

«Sina pilgutad mulle siis silma, ja mina teen seks ajaks võlakirja oma õe nimele, ühesõnaga: «Mina, Oblomov, olen laenanud selle ja selle leselt kümme tuhat rubla ja kohustun sel ja sel tähtajal...» ja nii edasi.»

«Mis mõte sel oleks, vader? Ma ei mõista: raha läheb õele ja tema lastele. Kus on siin noos?»

«Õde annab jälle minule võlakirja niisama suure summa peale; ma lasen tal alla kirjutada.»

«Aga kui ta ei kirjuta, punnib vastu?»

«Minu õde?!»

Ja Ivan Matvejevitš hakkas heleda häälega naerma.

«Kirjutab küll, vader, kirjutab alla, oma surmaotsuselegi kirjutab alla ja ei küsigi, mis see on, naeratab ainult, viskab «Agafja Pšenitsõna» viltu leheservale ja ei saa pärast kunagi teada, millele ta alla kirjutas. Saad aru: meie kahekesi seismas asjast kõrval, aga õel on nõudmine kolleegiumisekretär Oblomovi vastu ja minul nõudmine kolleegiumisekretäri lese Pšenitsõna vastu. Las siis sakslane vihastab — seaduslik asi!» rääkis ta värisevaid käsi lautades. «Võtame, vader!»

«Seaduslik asi!» ütles Tarantjev suure vaimustuses. «Võtame!»

«Ja kui see ilusti läbi läheb, siis võib seda paari aasta pärast korrata; seaduslik asi!»

«Seaduslik asi!» kiitis Tarantjev noogutades järele. «Kordame meie ka!»

«Kordamel!»

Ja nad jõid.

«Ainult kui see sinu kandi mees vastu punnima ei hakka ja enne sakslasele ei kirjuta,» arutas Muhhojarov murelikult, «siis on asi halb, vennas! Sest kohtuasja ei saa ju tema vastu üldse algatada: õde on lesk, ja mitte neiu!»

«Kirjutab! Kindlasti kirjutab! Kahe aasta pärast kirjutab!» ütles Tarantjev. «Aga kui vastu punnib — söiman tal naha täis...»

«Ei, ei! Jumal hoidku selle eest! Sa ajad kõik nurja, vader! Siis ta ütleb, et sunniti, räägib peksuähvardusest, see on kriminaalne kuritegu... Ei, see ei lähe! Aga tead, mis tee: sa võid temaga koos einet võtta ja juua — ta armastab sõstralehenapsi. Niipea kui tal pea juba soojaks läheb, pilguta mulle silma: ma astun kohe võlakirjaga sisse. Ta ei vaatagi summat, kirjutab samuti alla nagu lepingule, pärast aga, kui kiri on maakleri juures kinnitatud, ei aita enam ükski jutt! Härrasmehel on ju ka häbi tunnistada, et ta purjus peaga alla kirjutas; seaduslik asi!»

«Seaduslik asi!» kordas Tarantjev.

«Las siis Oblomovka jääb pärijatele!»

«Las jääb! Võtame, vader!»

«Togude terviseks!» ütles Ivan Matvejevitš.

Ja nad jõid.

IV

Nüüd peame mõttes minema natuke maad tagasi, sellesse aega, mis oli enne Stolzi sattumist Oblomovi nimepäevale, ja teise paika, mis on Viiburi poolest õige kaugel. Seal kohtab lugeja tuttavaid isikuid, kellest Stolz mine tea mis erilistel kaalutlustel sugugi Oblomovile kõike ei rääkinud, mida ta teadis, võib-olla ka sellepärast, et Oblomov kõike ei küsinud, seda ehk samuti erilistel kaalutlustel.

Kord läks Stolz mööda üht Pariisi bulvarit ning silmitses põgusalt, hajameelselt vastutulijaid ja kaupluste silte. Kaua aega polnud ta Venemaalt, ei Kiievist, Odessast ega Peterburist kirja saanud. Tal oli igav, ta oli viinud veel kolm kirja posti ja oli nüüd koduteel.

Äkki jäi ta pilk üllatunult pikemaks ajaks peatuma, siis

aga kadus üllatus ta silmist. Kaks daami olid keeranud bulvarilt kõrvale, ühte ärisse.

«Ei, see ei või olla,» mõtles ta, «lihtsalt rumal mõtel! Ma oleksin ju siis teadnud! Need ei olnud nemad!»

Siiski astus ta äri vaateakna ette ja vaatas sisse: «Midagi ei näe, nad seisavad seljaga siipoole.»

Stolz läks ärisse ja hakkas midagi ostma. Üks daamidest pööras näo valguse poole — Stolz tundis ja ühtlasi ei tundnud Olga Iljinskajat ära. Ta tahtis tema juurde tormata, kuid jäi seisma ja teda ainiti vaatama.

Mu jumal! Milline muutus! See oli tema ja ei olnud ometi! Tema näojooned küll, aga nägu oli kahvatu, silmad veidi nagu auku vajunud; lapselik naeratus, naiivne ja muretu ilme olid kadunud. Kulmude kohal liikus nagu mingi oluline või murelik mõte, silmad kõnelesid nii mõndagi, mida nad enne ei kõnelnud ega teadnudki. Vaade ei olnud enam nii avameelne, selge ja rahulik; kogu nägu varjutas nukuruse või hajalioleku pilv.

Stolz astus tema juurde. Neiu kulmud tõmbusid pisut kipra; silmapilgu vältel vaatas ta meest arusaamatuses, siis tundis ära: kulmude pinevus kadus, nad asusid sümmeetriliselt oma paigale, silmist helkis vastu vaikne, mitte äge, vaid sügav rõõm. Iga vend oleks võinud õnnelik olla, kui armastatud õde oleks tema pärast nõnda rõõmustanud.

«Mu jumal, kas tõesti teie?» ütles neiu hingeõrnuseni küündiva rõõmuga.

Tädi pöördus ruttu ümber ja kõik kolm hakkasid korraga rääkima. Stolz heitis neile ette, et nad polnud talle kirjutanud; nemad kaitsesid end. Nad on alles kolmat päeva siin ja otsivad teda igalt poolt taga. Ühes korteris öeldud neile, et ta olevat Lyoni sõitnud, ja nemad ei teadnud, mis teha.

«Kuidas see teil korraga pähe tuli? Ja mulle ei teatanud sõnagil!» ütles Stolz etteheitlikult.

«Me asusime nii kähku teele, et ei hakanud teile kirjutama,» ütles tädi. «Olga tahtis teid üllatada.»

Stolz vaatas Olgale otsa: tema nägu ei kinnitanud tädi sõnu. Stolz vaatas teda veel tähelepanelikumalt, kuid neiu ilme oli ligipääsmatu, läbinähtamatu.

«Mis on temaga juhtunud?» mõtles Stolz. «Varemalt võisin kõik ta mõtted ära aimata, aga nüüd... milline muutus!»

«Küll te olete palju muutunud, Olga Sergejevna, täis kasvanud, küpseks saanud,» ütles ta siis. «Ma ei tunne teid äragi! Ja ainult aasta oleme teineteisest eemal olnud. Mis

te olete vahepeal teinud, mis teiega on olnud? Rääkige, jutustage!»

«Ah... ei midagi iseäralikku,» ütles neiu riidekangast silmitsedes.

«Kuidas edeneb laulmine?» küsis Stolz ja jätkas selle uue Olga tundmaõppimist, püüdes võõrast ilmemeängu lugema harjuda; kuid see ilme tuli korraks nagu välg ja kadus jälle.

«Pole ammu laulnud, juba kaks kuud,» vastas Olga ükskõikselt.

«Ja mida teeb Oblomov?» küsis Stolz äkki. «On ta elus? Miks ta ei kirjuta?»

Nüüd oleks Olga ehk tahtmatult oma saladuse välja andnud, kui tädi poleks õigel ajal appi jõudnud.

«Mõelge ometi,» ütles ta äriuksest välja astudes, «ta käis peaaegu iga päev meil — ja siis äkki kadus. Meie pidime reisi vastu valmistuma, ja ma saatsin talle sõna: öeldi, et ta on haige, ei võta vastu; nii me ei saanudki enam kokku.»

«Ja teie ka ei tea?» küsis Stolz murelikult Olga käest.

Olga silmitses läbi lornjeti möödasõitvat tõlda.

«Ta jäi tõesti haigeks,» ütles Olga ja vaatas ikka veel teeseldud huviga mööduvat sõidukit. «Vaadake, *ma tante*, need olid vist meie kaasreisijad, kes mööda sõitsid!»

«Ei, andke mulle Ilja kohta täpsemalt aru,» käis Stolz peale, «mis te temaga tegite? Miks te teda kaasa ei toonud?»

«*Mais ma tante vient de dire*,» vastas Olga.

«Ta on kole laisk,» ütles tädi, «ja hirmus seltsimatu: niipea kui kolm-neli inimest meil olid, läks ta kohe ära. Mõelge ometi: ta aboneeris ooperipileti, aga jättis pooled õhtud teatrisse tulemata.»

«Rubinitki** ei kuulanud,» ütles Olga.

Stolz vangutas pead ja ohkas.

«Kuidas te nii ootamatult tulite? Kas kauaks? Kuidas see mõte teil nii äkki tuli?» küsis ta.

«Tema pärast, arsti soovitusel,» ütles tädi Olga poole noogutades. «Peterburi õhk mõjus tema tervisele ilmselt halvasti, ja me otsustasime talveks ära sõita, ainult et me ei tea veel, kuhu me läheme, kas Nizzasse või Šveitsi.»

«Jah, teie olete väga muutunud,» ütles Stolz mõtlikult, vaadates Olgale silma, püüdes pilguga ta sisimasse jõuda, igat joonekestki uurida.

* Aga tädi ütles ju praegu (prantsuse k.). Toim. märkus.

** Giovanni Battista Rubini (1794—1854) — itaalia tenor, kes esines 1843. ja 1844. a. Peterburis. Toim. märkus.

Pool aastat elasid Iljinski Pariisis; Stolz oli nende ainsaks teejuhiks ja jutukaaslaseks.

Olga hakkas silmanähtavalt paranema; kurvameelsuse asemele tuli rahu ja ükskõiksus, vähemasti väliselt. Mis tema sisimas sündis — jumal seda teab, kuid vähehaaval sai ta Stolziga endist viisi sõbraks, ehk ta küll enam endiselt valjusti, lapselikult ja hõbedaselt ei naernud, vaid ainult naeratas tagasihoidlikult, kui Stolz nalja tegi. Mõnikord oli ta nagu tusanegi, et ta üldse naerma pidi.

Stolz taipas peagi, et Olgat ei maksa enam naerutada: tihtipeale kuulas neiu tema vigurijuttu tõsisel pilgul, kurd ebasümmeetriliselt seisvate kulmude kohal, ja ei naeratanudki, vaatas vaikides talle otsa, nagu teeks ta etteheiteid kergemeelsuse pärast, või esitas naljakohase vastuse asemel äkki kärsitult mõne sügava küsimuse, millega käis kaasas nii tungiv pilk, et Stolzil hakkas oma tühise ja mõtlematu kõneaine pärast piinlik.

Mõnikord oli neiu inimeste igapäevasest sagimisest ja lobiemisest oma sisimas nii tüdinud, et Stolz pidi ootamatult sinna sfääri rändama, kuhu ta naistega üpris harva ja vastu tahtmist läks. Kui palju mõttejõudu ja mõistuse paindlikkust kulus tal üksnes selleks, et Olga sügavat, küsivat pilku selgima ja rahunema saada, et ta küsides ei januneks ega otsiks midagi veel kaugemalt, vastajast mööda minnes.

Kuidas Stolz ärevusse sattus, kui Olga pilk mõtlematu seletuse tagajärjel kuivaks ja kalgiks muutus, kui ta kulmud kipra tõmbusid ja üle näo libises tumma, sügava rahulolematuse vari! Stolz pidi mõnikord paar-kolm päeva ennast pingutama kõige rafineeritumaks mõistusemänguks, pidi appi võtma koguni kavaluse ja tulisuse, kogu naiste kohtlemise oskuse, et vaevaga ja pikkamööda meelitada Olga südamest näole selguse koitu ning silmadesse ja naeratusse leplikkuse taset.

Õhtul tuli ta mõnikord sellest võitlusest lausa ära piinatuna koju, aga ta oli õnnelik, kui ta oli võitjaks jäänud.

«Mu jumal, kui küpseks on ta muutunud! Kuidas see laps on arenenud! Kes oli küll tema õpetaja? Kellelt on ta tunde võtnud? Parunilt? Seal on kõik sile, tema galantsetest fraasidest pole midagi ammutada! Ega ometi Iljalt? ...»

Ta ei suutnud Olga mõistatust lahendada ning tõttas järgmisel päeval jälle tema poole, luges aga nüüd juba ettevaatlikult ja teatava kartusega tema nägu, peatus sagedasti raskuste ees, ning ainult kogu oma tarkuse ja elutundmise

tõttu sai ta jagu küsimustest, kahtlustest ja nõudmistest — kõigest, mis tuli Olga ilmes nähtavale.

Kogemustule valgusel laskus ta neiu mõistuse ja iseloomu labürinti ning avastas ja õppis seal iga päev uusi jooni ja fakte tundma, aga ikka veel ei näinud ta põhja, vaid jälgis imestuse ja ärevusega, kuidas see mõistus nõuab oma iga-päevast leiba, kuidas see hing ei vaiki, vaid ihkab kogemusi ja elu.

Stolzi oma tegevusele, oma elule tuli veel lisaks võõras tegevus ja elu: ümbritsedes Olgat lillede, raamatute, nootide ja albumitega, jäi ta rahule, sest ta arvas, et nüüd on sõbranna vaba aeg kauaks ajaks täidetud; ja ta asus tööle või sõitis vaatama mõnda kaevandust, mõnda eeskujulikku mõisa, käis seltskonnas, et tutvusi soetada, et uute või silmapaistvate isikutega kokku puutuda; siis tuli ta väsinult Olga juurde, et tema klaveri kõrvale istuda ja tema laulu kuulates puhata. Kuid samas nägi ta neiu näol juba uusi valmis küsimusi ja pilgus aruandmise nõudmist. Ja tahtmatult, seda ise tähele panemata, puistas ta vähehaaval neiu ette kõik, mis ta oli näinud ja milleks vaatamas käinud.

Mõnikord avaldas Olga soovi seda kõike oma silmaga näha ja tundma õppida, mida Stolz oli näinud. Siis pidi Stolz oma tegevust kordama: ta sõitis koos Olgaga ehitust, maa-kohta või masinat vaatama ning iidsetelt müüridelt ja kividelt muistseid sündmusi lugema. Vähehaaval harjus ta neiu kuuldes valjusti mõtlema ja tundma, ning korruga jõudis ta põhjaliku enesekontrolli järel äratundmisele, et ta ei ela enam üksi, vaid kahekesi, ja et seda uut elu on ta elanud Olga siiasõidust peale.

Peaaegu alateadlikult, nagu endamisi omaette, hindas ta Olga kuuldes omandatud vaimuvara ja üllatas nii iseennast kui ka neitut; siis uuris ta hoolikalt järele, kas neiu pilgus pole veel mõnda küsimust, kas helgib ta näol rahuldatud mõtte kuma ja kas saadab ta pilk teda kui võitjat.

Kui see kinnitust leidis, läks ta uhkelt ja südamevärinaga koju ning valmistus öösel salaja hoolega homseks ette. Isegi kõige igavamad vajalikud teadmised ei olnud tema meelest tuimad, vaid lihtsalt tarvilikud: nad tungisid nüüd sügavamalt elulõimesse, elukoestikku; mõtted, vaatlused ja nähtused ei kuhjunud tummalt ega ükskõikselt mälu arhiivi, vaid andsid igale päevale ereda värvingu.

Milline kuum õhetus levis Olga kahvatul näol, kui Stolz ruttas tuliselt ja energiliselt tema ette laduma oma uut varu,

uut materjali, ilma et ta oleks neiu küsivat ja janunevat pilku ootama jäänud!

Ja kui täiuslikult õnnelik oli Stolz, kui neiu mõistus samasuguse hoolsuse ja armsa alandlikkusega tõttas püüdma tema pilku ja iga tema sõna, kui nad mõlemad silmitsesid teineteist: Stolz selleks, et teada, kas neiu pilgus ei põle veel mõnd küsimust, Olga aga selleks, et teada, kas Stolz ehk midagi ütlemata ei jätnud, midagi ei unustanud, või mis veel hullem, jumal hoidku! — kas ta viimati hoolimatusest ei jätnud talle mõnda ähmast, arusaamatut nurgakest avamata, ei arendanud oma mõtet lõpuni.

Mida tähtsam ja keerulisem oli küsimus ja mida täpsemalt Stolz seletust andis, seda kauemini ja tähelepanelikumalt peatus tal Olga tänulik pilk ning seda soojem, sügavam ja südamlikum see oli.

«Olga, see laps!» mõtles Stolz imestunult. «Ta kasvab ju minust üle!»

Ja ta juurdles Olga üle, nagu ta veel kunagi polnud millegi üle juurelnud.

Kevadel sõitsid nad kolmekesi Šveitsi. Juba Pariisis jõudis Stolz selgusele, et tal on võimatu ilma Olgata elada. Selgusele jõudnult pidi ta kohe küsima, kas Olga ilma temata võib elada. Kuid see küsimus oli märksa raskem.

Pikkamisi, ümber vaadates ja ettevaatlikult lähenes ta sellele, kord kobamisi, kord julgemalt, ja mõtles nii mõnigi kord, et nüüd on ta kohe eesmärgil, et kohe tabab ta mõne kaheldamatu tundemärgi — pilgu, sõna, igavuse- või rõõmutavate kuldude liikumist, üht ohet neiu rinnast — ja saladusekate langeb: teda armastatakse!

Ta luges Olga näost lausa lapselikku usaldust enese vastu; ajuti vaatas Olga talle niiviisi otsa, nagu ta kellelegi ei vaadanud — vahest ainult emale oleks ta võinud nõnda silma vaadata, kui tal ema oleks olnud.

Stolzi külaskäike, tema vaba aja ning tervete päevade kulutamist neiu tahtmist täitmiseks ei pidanud Olga mitte vastutulekuks, armastuse meelitavaks ohvrianniks või südameheaduseks, vaid lihtsalt kohuseks, nagu oleks Stolz tema vend, või isa, või koguni mees: aga seda on palju, see on juba kõik. Ning Olga ise oli sõnas ja teos tema suhtes nii vaba ja avameelne, nagu oleks sõbral tema silmis vaieldamatu autoriteet.

Stolz teadis, et tal see autoriteet on; Olga kinnitas seda iga silmapilk, ütles, et ta usub ainult teda, et ta sõandab

üksnes temale pimesi toetuda, ja mitte kellelegi teisele maailmas.

Stolz oli selle peale muidugi uhke, kuid sellega oleks võinud uhkustada ka mõni elatanud, tark ja elukogenud onu, isegi parun, kui tal oleks olnud selge pea ja kindel iseloom.

Nüüd pidi küsima: kas see autoriteet tuli armastusest? Kas selles autoriteedis oli pisutki armastuse nõiduslikku pettust, seda ahvatlevat pimestust, mille tõttu naine on võimeline rängalt eksima ja eksituseski õnnelik olema? ...

Ei, Olga allus Stolzile täiesti teadlikult. Jah, ta silmad süttisid küll, kui Stolz mõnda mõtet arendas või tema ees oma hinge paljastas; ta kallast Stolzi pilgukiirtega üle, kuid alati oli näha, mille eest; mõnikord ta koguni nimetas põhjuse. Armastuse puhul aga võetakse teise tegu pimesi päi, enese teadmata vastu, ning selles pimesipäisuses ja teadmatuses peitubki õnn. Kui neiu haavus, siis oli kohe näha, mis pärast.

Kunagi ei tabanud Stolz äkilist punastamist, rõõmujahmatust ega rauget või leekivat pilku; ja kui ka midagi selletaolist juhtus, kui neiu nägu paistis valu pärast moonduvat, nagu sel korral, kui Stolz teatas, et ta neil päevil Itaaliasse sõidab; ja kui Stolzi süda kippus juba seisma jääma ja veretulvast paisuma nende kallite ja haruldaste silmapilkude pärast, siis kadus äkki kõik nagu loori varju: Olga ütles vaid naiivselt ja otsekoheselt:

«Kui kahju, et ma teiega kaasa sõita ei saa, tahaksin küll kangesti! Aga te jutustate mulle pärast kõik, ja nii elavalt, nagu oleksin ma ise seal käinud.»

Ja oligi võlu hävitatud selle selge, kõigile mõistetava sooviga ning labase, formaalse kiitusega ta jutustamisoskusele. Vaevalt jõudis Stolz vähimadki joonekesed kokku korjata, vaevalt läks tal korda neist kõige peenemat pitsimustrit kududa, kus oli vaja veel lõpetada üksainus silm — nüüd kohe, iga silmapilk ...

Ja äkki oli neiu jälle rahulik, tasakaalukas ja lihtne, mõnikord isegi külm. Istus, tegi näputööd ja kuulas teda vaikides, tõstis aeg-ajalt pead, heitis mehele uudishimuliku, küsiva, otse asja sisusse tungiva pilgu, nii et Stolz viskas mõnigi kord raamatu käest või katkestas seletuse, kargas püsti ja läks ära. Vaatas tagasi: neiu saatis teda imestunud pilgul; siis hakkas Stolzil häbi, ta tuli tagasi ja mõtles enese vabanduseks midagi välja.

Neiu kuulas selle nii lihtsalt ära ja uskus. Puudus isegi kahtlev ja kelmikas naeratus.

«Armastab või ei armasta?» keerles mehe peas alafasa küsimus.

Kui ta armastab, miks on ta siis nii ettevaatlik, nii kindline? Kui ei armasta, miks siis nii lahke ja allaheitlik? Stolz pidi nädalaks Londonisse sõitma ja ei tulnud sellest Olgale enne teatama kui alles sõidupäeval.

Kui Olga oleks nüüd korraga kohkunud või näost muutunud, siis oleks kõik selge, saladus oleks käes ja Stolz õnnelik! Aga neiu surus tal tugevasti kätt, nukrutses natuke — Stolz oli meeleheitel.

«Mul hakkab hirmus igav,» ütles Olga, «ma hakkannutma, ma jään nagu vaeslapseks! Ma tante! Kuulge, Andrei Ivanovitš sõidab ära!» lisas ta nutuselt juurde.

Stolzi katse oli läbi kukkunud.

«Pöördus tädi poole!» mõtles ta. «See veel puudus! Ma näen, et tal on kahju, et ta võib-olla... armastab... aga seda armastust võib osta nagu börsikaupa nii- ja niipalju aja, tähelepanu ja teenistusvalmiduse eest... Ma ei tule tagasi!» mõtles ta tuseselt. «Palun väga, Olga — laps, kelles kõik oli kunagi sirge ja selge! Mis temaga lahti on?»

Ja Stolz vajus sügavalt mõtlesse.

Mis oli siis Olgaga lahti? Stolz ei teadnud seda tühist asja, et neiu oli kord juba armastanud, et ta oli omamoodi juba läbi põdenud selle neitsiliku ajajärgu, kus ei osata enese üle valitseda, — äkilise punastamise, halvasti varjatud südamevalu, armastuse palavikusümptomide, tema esimese lõõsa perioodi.

Oleks Stolz seda teadnud, siis kas ta just selle saladuse jälile oleks jõudnud, kas Olga teda armastab või mitte, aga igatahes oleks talle selgeks saanud, miks tal on nii raske aimata, mis Olga südames sünnib.

Sveitsis käisid nad kõikjal, kus reisijad ikka käivad. Kuid enamasti ja parema meelega peatusid nad vaiksetes, üksildastes kohtades. Neid, igatahes Stolzi, huvitas nende «oma asi» sedavõrd, et nad reisimisest väsisid ja selle kõrvaliseks asjaks jätsid.

Stolz käis neiega mägedes, vaatas kuristikke ja jugasid, ja igas raamistuses oli Olga ikka esiplaanil. Tädi istus ja ootas all sõidukis; kui nemad kahekesi mööda kitsast mägi-rada üles läksid; Stolz pidas salakesi hoolega silmas, kuidas neiu seisatab, hinge tõmbab ja millise pilguga ta teda vaatab, kõigepealt tingimata ikka teda: selles oli Stolz nüüd kindel.

See oleks ju hea: südames hakkab soe ja selge, kuid siis

libistab neiu pilgu üle maastiku ja tardub, unustab end vaatama — ja Stolzi poleks nagu olemaski.

Niipea kui Stolz end liigutab, enesest märku annab, mõne sõna ütleb, ehmatab neiu, mõnikord karjatabki: täiesti selge, et ta oli unustanud, kus Stolz on, kas siin või kusagil kaugel — ja kas teda üldse maailmas on.

Selle-eest aga räägib ta pärast kodus akna all või rõdul ainult Stolziga, ja räägib kaua, arutleb kõiki hinge kogunenud muljeid, kuni viimaseni, ja räägib tuliselt, innukalt, peatub aeg-ajalt sobivat sõna otsides ja haarab lennult Stolzi leitud väljenduse, kuna ta pilgus välgatab tänutundmus antud abi eest. Või ta istub vahel väsimusest kahvatu suure tugitooli, ja ainult janunev, väsimatu pilk tõendab, et ta tahaks nüüd Stolzi kuulata.

Ja kuulab ta vaikides, ei lase ainustki sõna, ainustki pisi-asja tähele panemata mööda. Kui aga Stolz vait jääb, siis kuulab ta edasi, tema silmad küsivad lisa, ning Stolz alustab selle tumma nõude peale jälle uue jõuga ja uue hooga oma muljete avaldamist.

See oleks ju hea: selge ja soe tunne, süda tuksub; see tähendab, et Olga elab oma mõtete ja tunnetega siin, et tal pole midagi muud vaja; siin on tema valgus, teda soojendav tuli ja mõistus. Kuid äkki tõuseb ta väsinult ja siiani küsinud pilk palub meest ära minna, või ta tahab korraga süüa ja sööb hea isuga...

See kõik oleks ju kena: Stolz polnud unistaja; tema poleks tahtnud tormakat kirge, nagu see oli Oblomovilegi vastumeelt, kuigi teistel põhjustel; aga Stolz tahtis vähemalt, et tunne järgiks oma ettenähtud voolusängi, et ta algul, lättesilmas pulbitseks ägedalt, et sealt võiks ammutada ja oma janu kustutada ja pärast kogu eluaeg teada, kust see õnneläte purskab...

«Armastab või ei armasta?» küsis ta endalt piinavas erutuses, peaaegu viimase jõuga, peaaegu nutt kurgus.

Ikka põletavamaks muutus see küsimus, haaras teda nagu laustu, aheldas ta tahte: see polnud enam armastuse, vaid elu küsimus. Mitte millelgi muul polnud enam tema hinges ruumi.

Selle poole aastaga olid nähtavasti tema sisimas kokku kuhjunud ja lõkkele löönud kõik armastuse hädad ja piinad, millest ta oli siiani naistega kohtudes osanud hoiduda.

Ta tundis, et isegi tema terve organism ei suuda seda vastu pidada, kui see mõtete, tahte ja närvide pinge veel mitu kuud kestab. Ta mõistis nüüd seda, mis seni oli talle

võõras: kuidas inimese jõud saab otsa hinge ja kire varjatud võitluses, kuidas südamesse lüüakse veretuid, kuid parandamatuid haavu, mis panevad oigama, ja kuidas lõpuks jäetakse elugi.

Pikapeale kadus tema kõrk usk oma jõusse; enam ei heitnud ta kergemeelset nalja, kui talle räägiti, kuidas mõned aru kaotavad või kidunevad mitmesugustel põhjustel, muu seas ka... armastuse pärast.

Tal hakkas hirm.

«Ei, ma teen sellele lõpu,» ütles ta. «Ma vaatan talle hingepõhja, nagu vanasti, ja juba homme — saan kas õnnelikuks või sõidan ära!... Mul pole jõudu!» ütles ta siis ja vaatas peeglist. «Mul pole enam mingit nägu peas... Nüüd aitab!...»

Ta läks otse eesmärgi poole, s. o. Olga juurde.

Ja Olga? Kas ta ei märganud mehe seisukorda või oli ta tema vastu ükskõikne?

Võimatu oli seda mitte märgata: isegi vähem tundlikud naised kui Olga oleksid osanud vahet teha sõbraustavuse ja -teenete ning teistsuguse tundmuse õrna avaldumise vahel. Arvestades tema tõsist, teesklematut ja ilma teiste sisendusest omaksvõetud suhtumist kõlblusse, ei saanud temast ka edvistamist oletada. Sellest labasest nõrkusest seisis ta kõrgemal.

Jääb ainult arvata, et Stolzi-taolise mehe pidev austus, täis vaimu ja kirge, meeldis talle, seda ilma igasuguse praktilise tagamõtteta. Muidugi meeldis: see austamine aitas jalule tema haavatud enesearmastuse ja tõstis selle vähehaaval samale kõrgusele, kust see oli kukkunud; vähehaaval ärkas tema uhkus uuesti ellu.

Aga mida ta mõtles: millega pidi see austamine lõppema? Ega siis see Stolzi uurimine ja temapoolne visa vaikimine ei saanud igavesti kesta. Kas ta vähemalt aimas, et see võitlus pole asjatu ja et Stolz jääb võitjaks selles lahingus, kus ta nii palju tahte- ja iseloomujõudu kulutab? Kas ta siis muidu raiskaks seda tuld ja sära? Kas upub selle sära kiirtesse Oblomovi kuhu ja armastus tema vastu?...

Olga ei saanud kõigest sellest aru, ei mõistnud seda selgesti ja võitles nende küsimustega meeleheitlikult oma sisimas, teadmata, kuidas sellest padrikust välja pääseda.

Mis teha? Kauemaks kahevahele jääda on võimatu: rinda surutud tundmuste tumm mäng ja heitlus jõuab viimaks sõnadeni — mida ta peab siis mineviku kohta ütleva? Kui

das ta seda nimetab ja mis nime annab ta sellele, mida ta Stolzi vastu tunneb?

Kui ta Stolzi armastab, mis oli siis eelmine armastus — edevus, kergemeelsus või midagi veel halvemat? Selle mõtte juures valgus talle kuum häbipuna näkku. Niisugust süüdistust ta enese vastu ei tõsta.

Aga kui see esimene oli puhas armastus, mis on siis tema vahekord Stolziga? Kas jälle mäng, pettus ja peenike kaalutlus, et meest kosima avatleda ja nõnda oma käitumise kergemeelsust katta?... Selle mõtte juures jooksis tal külmavärin üle ihu ja ta läks näost kahvatuks.

Aga kui see pole mäng, pettus ega kaalutlus — kas see on siis... jälle armastus?

See oletus ajas teda hoopis segadusse: teine armastus — seitse-kaheksa kuud pärast esimest! Kes teda usuks? Kuidas võiks ta sellest hingatagi, välja kutsumata imestust või koguni... põlgust! Ta ei või sellest mõeldagi, tal pole selleks õigust!

Ta soris oma kogemustes: seal ei leidunud teise armastuse kohta mingeid andmeid. Ta tuletas meelde tädide, vanapiigade, paljude tarkade naiste, kirjanike, «armastuse filosoofide» autoriteetseid arvamusi — kõigi suust kõlas halastamatu otsus: «Naine armastab tõsiselt üksainus kord.» Samasugune oli olnud ka Oblomovi arvamus. Talle tuli Sonetska meelde, et mis tema teisest armastusest arvaks, kuid Venemaal tulnud tuttavad teadsid rääkida, et sõbrannal on juba kolmas käsil...

Ei, ei, ta ei armasta Stolzi, ei võigi armastada, otsustas Olga. Ta armastas Oblomovit ja see armastus on surnud, eluõilmed on igaveseks närtsinud! Teda seob Stolziga ainult sõprus, mis rajaneb Stolzi hiilgavatel vaimuomadustel ning tema tähelepanelikkusel ja usaldusel.

Nii tõrjus Olga tagasi isegi mõtte armastusest või armastuse võimalusest oma vana sõbra vastu.

See oligi põhjuseks, miks Stolzil ei läinud kunagi korda neiu näol või sõnades mingit märki tabada, ei täielikku ükskõiksust, ei tunde silmapilkset välgatust ega sädetki, mis kas või juuksekarva võrra oleks üle ulatunud sooja ja südamliku, kuid hariliku sõpruse piiridest.

Et seda kõike korruga lõpetada, ei jäänud Olgal muud üle kui Stolzi tõrkava armastuse sümptoomi märgates võimalikult ruttu ära sõita, et armastusele kasvamiseks mitte toitu ega ruumi anda. Kuid ta oli lasknud õige aja mööda: see oli juba ammu sündinud; pealegi oleks ta pidanud ette

nägema, et Stolzi tunne muutub kireks, et siin pole Oblomoviga tegemist: Stolzi eest on võimatu ära sõita.

Ja kui see ka füüsiliselt oleks võimalik olnud, siis oli Olgal nüüd moraalselt võimatu lahkuda: esiotsa oli neiu kasutanud üksnes endise sõpruse õigusi ja leidnud Stolzis nagu ennegi kord ülemeeliku, teravmeelse ja pilkehimulise jutukaaslase, kord õiglase ja sügava elusündmuste lahkaja, kes lahkas kõike, mis nende enestega või nende ümber sündis ja mis neid huvitas.

Kuid mida sagedamini nad kokku said, seda enam lähenesid nad teineteisele hingeliselt ja seda elulisemaks muutus Stolzi osa: sündmuste lahkajast sai märkamatu sündmuste tõlgendaja, Olga teejuht. Stolzist sai pikapeale tema mõistus ja südametunnistus, ning sellest tekkisid uued õigused, uued salasidemed, mis kõitsid Stolziga kogu ta elu — kõik peale ühe salajase nurgakese, mida ta mehe vaatluste ja arvamuste eest hoolega varjas.

Ta oli nõus oma südame ja mõistuse kõlbla eestkostmisega ja nägi, et ka temal endal on mõju Stolzi peale. Nad vahetasid õigused; neiu leppis tähelepandamatult ja vaikides selle vahetusega.

Kuidas nüüd äkki kõike seda tagasi võtta?... Ja pealegi on selles nii palju... põnevust... lõbu, mitmekesisust... elu... Mida hakkab ta tegema, kui see kõik korraga puudub? Ja nüüd, kus tal viimaks põgenemismõte tärkas, oli juba hilja: ta ei suutnud seda enam teoks teha.

Iga päev, mille ta Stolzist lahus mööda oli saatnud, ja iga mõte, mida ta polnud temale usaldanud või temaga jaganud, kaotas tähenduse ja värvi.

«Mu jumal! Kui ma võiksin olla Stolzi õde!» mõtles ta vahel. «Küll oleks õnn saada jäädavalt õiguse selle mehe peale — mitte ainult tema mõistuse, vaid ka südame peale, tunda avalikult, seaduslikult head meelt tema ligiolekust, ilma et selle eest peaks taluma raskeid ohvreid, kurvastust ja piinlikkust armetu mineviku pärast. Aga mis olen ma nüüd? Kui Stolz ära sõidab, pole mul õigust teda kinni hoida, vaid ma pean tema lahkumist koguni soovima; kui ma aga teda tagasi hoian, mida ma talle siis ütlen, missuguse õigusega tahan ma teda iga silmapilk näha ja kuulata?... Ainult sellepärast, et mul on igav, et ta mind õpetab, et ta mind lõbustab, et ta on mulle kasulik ja et ta mulle meeldib?... See on muidugi põhjus, aga mitte õigus. Ja mida annan mina temale vastu? Õiguse mind omakasupüüdmatult vaa-

data, ilma et tohitaks kunagi vastastikusest tundest mõelda, kuna nii paljud teised naised peaksid end õnnelikuks . . . »

Olga piinles ja mõtles, kuidas sellest seisukorrast pääseda, kuid ta ei näinud mingit eesmärki ega lõpplahendust. Ees oli ainult Stolzi pettumus ja jäädav lahkumine. Mõnikord mõtles ta Stolzile kõik ära rääkida, et sel kombel järsult enda ja tema vahelisele võitlusele lõppu teha, kuid hing jäi tal alati kinni, niipea kui mõte sellel peatus. Tal oli häbi ja valus.

Kõige imelikum oli see, et ta ei vaadanud enam oma minevikku hardusega, et ta hakkas seda isegi sest ajast peale häbenema, kus ta Stolziga lahutamatuks koos oli ja kus kogu tema elu oli Stolzi mõjuvõimu all. Kui näiteks parun või mõni teine oleks tema loo teada saanud, siis oleks ta muidugi segadusse sattunud ja tal oleks piinlik olnud, aga see poleks talle teinud niisugust tuska kui mõte, et Stolz sellest kuuleb.

Hirmuga mõtles Olga, mis näo Stolz sel puhul teeks, kuidas ta talle otsa vaataks, mis ta ütleks või mis ta pärast mõtleks. Kui tühiseks, nõrgaks ja madalaks muutuks ta korraga Stolzi silmis! Ei, ei, mitte mingi hinna eest!

Ta hakkas end analüüsima ja avastas kokkumusega, et ta ei häbene mitte ainult oma möödunud armulugu, vaid ka armuloo kangelat . . . Samas kõrvetas teda küll kahetsus, et ta ei osanud tänulik olla oma endise sõbra ääretu truuduse eest.

Võib-olla oleks ta harjunud oma häbiga, selle ära kannatanud — sest millega inimene küll ei harjuks! —, kui tema sõprustunne Stolzi vastu oleks vaba olnud igasugusest omakasumõttest ja soovidest. Aga kui ta südames lämmataski kavala ja avatleva sosina, siis ei suutnud ta ometi unistusi ohjes pidada: sagedasti kerkis ta silme ette vastu ta enda tahtmist selle teise armastuse hiilgav kuju; ikka ahvatleva maks kasvas toreda õnne unistus, mitte koos Oblomoviga, mitte laiskas tukkumises, vaid mitmepalgse elu suurel areenil kogu tema ilus, tema sügavuses ja kurbuseski — õnn koos Stolziga . . .

Niisugusel silmapilgul kastas ta oma minevikku pisaratega, aga ei suutnud teda minema uhtuda. Ta kainenenes unistustest ja puges veel enam läbitungimatu vaikimise ja sõbraliku ükskõiksuse varju, mis Stolzi piinas. Unustades innustus ta vahel omakasupüüdmatult sõbra juuresolekust, oli võluv, lahke ja usaldav, kuni unistus keelatud õnnest, millele tal polnud enam õigust, talle jälle meelde tuletas, et

tulevik on tema jaoks kadunud, roosilised unistused seljaga ja eluõilmed varisenud.

Aastate jooksul oleks ta vististi oma seisukorraga leppinud, oleks tulevikulootustest lahti öelnud, nagu seda teevad kõik vanapiigad, oleks langenud külma ükskõiksusse või hakanud heategevusega oma elu täitma; aga äkki võttis keelatud unistus ohtlikuma kaju, kui ta paarist Stolzi suust lippanud sõnast selgesti taipas, et sõber on kadunud ja tema asemele on astunud kirglik austaja. Sõprus uppus armastusse.

Sel hommikul, kui see talle selgus, oli ta kahvatu, jäi terveks päevaks oma tuppa, oli endast väljas, võitles iseendaga ja mõtles, mis ta peab tegema, mis on tema kohus; aga ta ei suutnud midagi välja mõelda. Ta needis iseennast, et ta kohe alguses polnud oma häbist võitu saanud ja Stolzile kõike ära rääkinud, sest nüüd pidi ta veel hirmust võitu saama.

Ajuti tuli talle peale otsustavuse tuhin, kui ta süda kipus valust lõhkema, kui hinges pakitsesid palavad pisarad; ta tahtis Stolzi juurde joosta ja mitte sõnadega, vaid hārda nutu, krampide ja minestuse keeles rääkida talle oma armastusest, nii et see tema silmis lunastust leiaks.

Ta oli kuulnud, kuidas teised niisugusel juhul talitavad. Sonetška näiteks ütles oma peigmehele, et tema olla kornetit kui poisikest ninapidi vedanud, et ta lasknud teda meelega õues talvekülmaga oodata, kuni ta ise välja tuleb ja tõlda istub, jne.

Sonetška oleks ka silma pilgutamata Oblomovi kohta öelnud, et ta enda lõbuks temaga nalja tegi, et Oblomov on naeruväärne, et ega siis «niisugust unekotti» armastada ei saa, et seda ei usu ju keegi. Kuid niisugust teguviisi võis heaks kiita ainult Sonetška mees või mõni teine temataoline, mitte aga Stolz.

Selle loo oleks võinud ka paremasse valgusse tõsta, öelda, et tema püüdis Oblomovit kuristikust päästa ja võttis selleks nii-öelda sõbraliku edvistamise appi . . . et sel kombel kustuvat inimest ellu äratada, pärast aga taganeda. Kuid see põhjendus oleks liiga otsitud, pingutatud ja igal juhul vale . . . Ei, pääsu ei ole!

«Jumal küll, missuguses kimbatuses ma olen!» piinles Olga endamisi. «Kõik ära rääkida! . . . Ah, ei, ei! Parem on, kui ta sellest nii pea, mitte kunagi teada ei saa! Aga mitte rääkida — see oleks niisama hea kui vargus. See sarnaneb pettusega, meeldimispuudega. Jumal, aita mind! . . . »

Kuid abi ei tulnud.

Kui väga ta ka Stolzi lähedusest rõõmu tundis, oleks ta aeg-ajalt ometi soovinud, et nad enam ei kohtuks, et ta Stolzi selget ja mõistlikku elu oma lubamatu tundega ei tumestaks, vaid tema elust ainult vaevu märgatava varjuna läbi libiseks.

Ta kurvastaks ehk mõni aeg oma nurjunud armastuse pärast, valaks pisaraid möödunudle mõeldes ja mataks hinges oleva mälestuse maha, ja siis... siis leiaks ta võib-olla «viisaka partii», nagu neid küllalt on olemas, ning temast saaks hea, tark, hoolitsev naine ja ema; minevikku peaks ta neiu põlve unistuseks, mistõttu ta elu poleks küll elu, vaid kannatus. Kõik elavad ju nõnda!

Aga küsimus ei ole ainult temast, siin on mängus teine inimene, ja see teine on pannud tema peale oma parimad ja kestvad elulootused.

«Miks ma küll... armastasin?» piinles Olga, ja talle tuli meelde see hommik pargis, kus Oblomov tahtis põgeneda, tema aga kartis siis, et Oblomovi põgenemisega langeb tema avatud eluraamat jäädavalt kinni. Nii kergelt ja julgelt otsustas ta siis armastuse ja elu probleemi; kõik tundus talle siis nii selgena — ja ometi on nüüd kõik lahtipäästmatult sõlmes.

Ta oli tahtnud tark olla, oli mõelnud, et kui asju lihtsalt vaadata ja neile otse ligi minna, siis laotub elu kuulekalt ja siledalt su jalgade ette, nüüd aga... Ja kellelegi polnud süüd veeretada: tema üksi oli kõiges süüdi!

Stolzi tuleku põhjust aimamata tõusis Olga muretu ilmega, pani raamatu käest ja läks talle vastu.

«Ega ma teid ei sega?» küsis Stolz ja istus toa järvepoolse akna alla. «Te lugesite?»

«Ei, ma just lõpetasin lugemise: pimedaks hakkab minema. Ma ootasin teid!» ütles Olga leebelt, sõbralikult ja usaldavalt.

«Seda parem: mul on vaja teiega rääkida,» teatas Stolz tõsiselt ja nihutas ka neiule tugitooli akna alla.

Olga võpatas ja jäi tummalt seisma. Siis võttis ta masinlikult istet, laskis pea longu ning jäi silmi tõstmata piineldes istuma. Hea meelega oleks ta tahtnud sada versta eemal olla.

Kohe sähvatas minevik välgu eredusega talle meelde. «Kohtumõistmise tund on tulnud. Eluga ei saa mängida nagu nukkudega!» kostis ta kõrvus nagu kellegi võõra hääli. «Ära naljata eluga — selle eest peab maksma!»

Nad vaikisid mitu minutit. Stolz kogus end nähtavasti. Olga vaatas areldi tema kõhnaks jäänud nägu, kortsus kulme ja otsustavalt kokkusurutud suud.

«Nemesis!...» mõtles neiu südamevärinaga. Mõlemad valmistusid nagu kahevõitluseks.

«Te kindlasti aimate, Olga Sergejevna, millest ma rääkida tahan?» ütles Stolz ja vaatas küsivalt neiule otsa.

Nad istusid nõnda, et aknast tulev valgus otse Olga näole langes, kuna Stolzi nägu akende vahekoahas varju jäi, seega võis Stolz neiu näoilmele tema mõtteid lugeda.

«Kuidas võiksin ma seda teada?» küsis Olga tasa.

Præguse ohtliku vastase ees polnud tal enam seda iseloomu tugevust ega tahtejõudu, läbinägelikkust ega enesevalitsemise oskust, mida ta oli Oblomovi puhul alatasa mängu pannud.

Ta sai aru, et kui tal on tänini korda läinud Stolzi terava pilgu eest kõrvale hoiduda ja temaga edukalt lahingut lüüa, siis polnud selle põhjuseks sugugi mitte tema jõud, nagu Oblomoviga võideldes, vaid Stolzi kangekaelne vaikimine, tema kinnine käitumine. Lagedal võitlusväljal polnud Olgal ülekaalu loota ja seepärast tahtis ta küsimusega «kuidas võiksin ma seda teada?» natukenegi ruumi ja aega võita, et vastane oma septsused selgemini paljastaks.

«Teie ei tea?» küsis Stolz väga lihtsalt. «Hea küll, ma ütlen siis...»

«Ah, ei!» lipsas neiu üle huulte.

Ta haaras Stolzi käest kinni ja vaatas talle niisuguse näoga otsa, nagu paluks ta halastust.

«Näete nüüd, ma aiasin, et te teate!» ütles Stolz. «Miks siis see «ei»?» küsis ta kurvalt.

Olga vaikis.

«Kui te ette aiasite, et ma kunagi selle avaldusega tulen, siis on teil muidugi ka oma vastus teada?» küsis Stolz.

«Aiasin ja piinlesin!» ütles Olga ja nõjatus toolileeni vastu, et nägu varju jääks, kuna ta mõttes õhtupimedust appi kutsus, et mees ei saaks tema näol häbi ja tusa võitlust näha.

«Piinlesite? See on hirmus sõna,» ütles Stolz õige tasa, «see on Dante «kõik lootus jäta jäädavalt»**. Mul pole siis enam midagi öelda: ongi kõik! Aga tänan teid sellegi eest.»

* Algselt saatuse, hiljem kättemaksu jumalanna kreeka mütoloogias. Toim. märkus.

** Rida Dante Alighieri «Jumaliku komöödia» I osa 3. laulust, kiri põrguvaraval. Toim. märkus.

lisas ta raskelt ohates, «ma olen nüüd umbpadrikust ja pimedusest pääsenud, igatahes ma tean nüüd, mis teha. Ainuke võimalus on — ruttu põgeneda!»

Stolz tõusis püsti.

«Ei, jumala pärast, ei!» ütles Olga kokkunult ja paluvalt ning haaras toolilt üles karates jälle mehe käest kinni. «Halastage mu peale: mis siis minust saab?»

Stolz istus uuesti, Olga samuti.

«Aga mina armastan teid, Olga Sergejevna!» ütles Stolz peaaegu karedalt. «Te näete, mis minuga selle poole aasta jooksul on sündinud! Mis te veel tahate: täielikku triumfi? Et ma päris otsa lõpeksin või hulluks läheksin? Täna väga!»

Olga näoilme muutus.

«Sõitke siis ära!» ütles ta väarikalt, mis pidi haavumust maskeerima ja ühtlasi sügavat kurbust varjama, kuid ei suutnud.

«Andke andeks, ma olen süüdi!» vabandas Stolz. «Asja ees, teist taga, läksime riidu. Ma tean, et te seda ju ei taha, aga te ei suuda ennast ka minu seisukorda kujutleda ja peate seepärast minu esimest reageeringut — põgenemist — imelikuks. Inimene muutub vahel enese teadmata egoistiks.»

Olga nihutas end närviliselt tugitoolis, nagu poleks tal olnud mugav istuda, kuid ei vastanud midagi.

«Noh, ja kui ma jäängi siia: mis siis?» jätkas Stolz. «Teie pakute mulle muidugi sõprust, aga see kuulub ju nagunii mulle. Ma sõidan ära, ja aasta või paari pärast kuulub ta ikka mulle. Sõprus on hea asi, Olga Sergejevna, kui ta tähendab armastust noore mehe ja naise vahel või selle mälestust vanas eas. Aga jumal hoidku selle eest, kui ta ühelt poolt on sõprus ja teiselt poolt armastus! Ma tean, et teil pole minuga igav, aga kuidas pean mina ennast teie seltsis tundma?»

«Jah, kui lugu on nõnda, siis sõitke ära, ja jumal kaasa!» sosistas Olga õige tasa.

«Siia jääda,» arutas Stolz kuuldavalt, «tähendab noateral käia — mis sõprus see oleks?»

«Kas siis minul on kergem?» ütles neiu ootamatult.

«Mis siis teil on?» küsis Stolz pinevalt. «Teie... teie... ei armasta ju...»

«Ma ei tea, ma vannun jumala nimel, ma ei tea! Aga kui teie... kui minu praegune elu mingil moel muutub, mis minust siis saab?» ütles Olga kurvalt peaaegu iseenesele.

«Kuidas ma pean seda mõistma? Seletage, jumala pärast!»

ütles Stolz, nihutades oma tooli Olgale lähemale ning muutes murelikuks neiu sõnadest ja sügavast, lõsisest toonist, millega need sõnad olid öeldud.

Ta püüdis neiu näoilme läbi näha. Olga vaikis. Ta südames hõõgus soov Stolzi rahustada, oma sõna «piinlesin» tagasi võtta või seda teisiti seletada, kui Stolz seda mõistis; aga ta ei teadnud isegi, kuidas seda seletada, tundis ainult hämaralt, et neid mõlemaid painab vale vahekord, see saatuslik teadmatus, millest mõlemal on raske, ja et ainult Stolz või õigemini tema Stolzi abiga võiks siin nii möödunusse kui ka praegusesse olukorda selgust tuua. Kuid selleks peab ta üle kuristikuga astuma, avaldama Stolzile kõik, mis temaga oli sündinud; kuidas ta seda ihkas ja ometi kartis — Stolzi kohtumõistmist!

«Ma ei saa isegi aru; mina olen hullemas umbpadrikus ja pimeduses kui teie,» ütles ta.

«Kuulge, kas te usaldate mind?» küsis Stolz neiu käest kinni võttes.

«Täielikult, nii nagu oma ema — te teate ju seda,» vastas Olga jõuetul häälel.

«Rääkige siis mulle, mis juhtus teiega sel ajal, kus me kokku ei puutunud. Teie olete praegu läbinähtamatu, aga enne võisin ma kõiki teie mõtteid näost lugeda; see on nüüd vististi ainuke abinõu teineteise mõistmiseks. Olete nõus?»

«Oh jaa, see on möödapääsmatu... kuidagi peab ju selle lõpetama,» ütles Olga, ahastades ülestunnistuse paratamatuse pärast. «Nemesis, Nemesis!» mõtles ta pead longu lastes.

Ta lõi silmad maha ja vaikis. Tema lihtsatest sõnadest, veel enam aga tema vaikimisest puhkes Stolzi südames hirm.

«Ta piinleb! Mu jumal! Mis siis temaga juhtus?» mõtles ta ja tundis, et ta otsaesine tõmbub külmaks, et ta käed ja jalad kipuvad värisema. Ta kujutlusse kerkis midagi väga hirmsat. Neiu aga vaikis ikka veel ja võitles nähtavasti iseendaga.

«Niisiis... Olga Sergejevna...» õhutas teda Stolz.

Olga vaikis, tegi jälle mingi närvilise liigutuse, mida pimedas näha ei olnud, kuuldus ainult siidkleidi kahinat.

«Ma kogun julgust,» ütles ta viimaks, «kui te teaksite, kui raske see on!» lisas ta ja pööras näo kõrvale, püüdes endast võitu saada.

Ta oleks tahtnud, et Stolz ei saaks seda kõike mitte tema käest teada, vaid mingi ime läbi. Õnneks läks ikka pimedamaks ja ta nägu jäi varju, ainult hääl võis teda reeta, ja

sõnad ei tulnud üle huulte, nagu ei suudaks ta otsustada, millisest noodist alata.

«Jumal küll! Mu süü peab tõesti suur olema, kui mul on nii häbi ja nii valus!» vaevles ta sisimas.

Aga ammuks see oli, kui ta ääretu kindlusega oma ja võõrast saatust juhtis, kui ta oli nii tark ja tugev! Nüüd oli tema käes kord väriseda nagu nooruke tütarlaps. Häbi möödunu pärast, enesearmastuse piinav hirm praeguse pärast ja vale vahekord — kõik see tegi haiget... Väljakannatamatult!

«Ma aitan teid... teie... armastasite?...» ütles Stolz suure vaevaga — nii valus hakkas tal omaenda sõnadest.

Neiu vaikimine kinnitas seda. Stolzi südames puhkes jälle hirm.

«Keda? Või on see saladus?» küsis ta, püüdes kindlal toonil rääkida, kuid ta tundis, et huuled värisuvad.

Olga piin oli veel suurem. Ta oleks tahtnud mõnd teist nime öelda, teist lugu välja mõelda. Ta kõhkles natuke aega, kuid midagi polnud teha: nagu inimene, kes äärmises hädaohus kaldajärsakult alla hüppab või tulle tormab, ütles ta lõpuks:

«Oblomovit!»

Stolz jahmus tummaks. Paar minutit kestis vaikus.

«Oblomovit?» kordas Stolz üllatunult. «See pole tõsi!» ütles ta siis häält alandades, kuid kindlalt.

«On küll tõsi!» vastas neiu rahulikult.

«Oblomovit!» kordas Stolz veel kord. «Ei või olla!» lisas ta jälle täie kindlusega. «Siin on midagi valesti: teie kas ei mõistnud iseennast, Oblomovit või siis armastust!»

Olga vaikis.

«See polnud armastus, vaid midagi muud, ütlen ma teile!» kinnitas Stolz tungival.

«Jah, ma koketeerisin temaga, vedasin teda ninapidi, tegin ta õnnetuks... ja nüüd siis võtsin teid käsile, nagu teie arvate!» ütles neiu haavumuspisaratest lämbuval häälel.

«Armas Olga Sergejevna! Ärge pahandage, ärge rääkige nõnda: see pole teie moodi. Te teate ju, et ma midagi nüisugust ei arva. Aga mulle ei mahu see lihtsalt pähe, ma ei mõista, kuidas Oblomov...»

«Oma sõpruse vääriliseks te teda ometi peate, hindate ei tea kui kõrgelt; miks ta ei peaks siis armastust väärima?» kaitses end Olga.

«Armastus on vähem nõudlik kui sõprus, ma tean,» ütles Stolz, «ta on pabatihti isegi pime, armastus ju teenetest ei

küsi — seda küll. Aga armastuseks on vaja midagi muud, mõnikord on see midagi tühist, mida ei saa kindlaks määrata ega nimetadagi ja mida minu võrratult kenal, kuid kohmakal Iljal ei ole. Seepärast ma imestangi. Kuulge,» ütles ta innukalt, «nii ei jõua me kunagi lõpuni ja ei saa teineteisest aru. Ärge häbenege üksikasju, olge enda vastu pool tundi halastamatu ja rääkige mulle kõik ära, siis ma ütlen teile, mis see oli, ja võib-olla isegi seda, mis tuleb... Mul on ikka veel tunne, et siin on midagi, mis ei ole... päris õige. Ah, kui see oleks tõsi!» lisas ta õhinal. «Kui see oleks olnud Oblomov, ja mitte mõni teine! Oblomov! See tähendab ju siis, et te ei kuulu minevikule ega armastusele, et te olete vaba... Jutustage nüüd, jutustage kohe!» lõpetas ta rahunenult, peaaegu rõõmsal häälel.

«Jah, jumala pärast,» vastas neiu usaldavalt, olles rõõmus, et pooled ahelad on juba langenud. «Üksi võib end hulluks mõelda. Kui te teaksite, kui haletsusväärises seisukorras ma olen! Ma ei tea, kas ma olen süüdi või ei ole, kas ma pean oma minevikku häbenema või kahetsema, meelt heitma või tulevikule lootma... Te rääkisite oma piinlemistest, aga minu omi te ei aimanudki. Kuulake mind siis ära, aga mitte mõistusega: ma kardan teie mõistust; kuulake parem südamega: võib-olla tema mõistab, et mul pole ju ema, et ma ekslesin nagu metsas...» lisas ta vaikselt ja õnnetult. «Ei,» parandas ta end samas, «ärge andke mulle armu. Kui see oli armastus, siis... sõitke ära.» Ta vaikis mõne silmapilgu. «Ja tulge alles siis tagasi, kui hakkab jälle kõnelema ainult sõprus. Aga kui see oli kergemeelsus ja edvistamine, siis karistage mind, põgenege võimalikult kaugele ja unustage mind! Nüüd aga kuulake!»

Vastuseks surus Stolz kõvasti tema käsi.

Algas Olga pihtimus, pikk ja põhjalik. Sõna sõna järel ladus ta viimseni oma mälust teise mällu kõik, mis teda nii kaua oli purenud ja punastama pannud, millest ta kord oli hõrdunud ja õnnelik olnud, siis aga kahtluste ja mure küüsi sattunud.

Ta jutustas jalutuskäikudest, pargist, oma lootustest, Oblomovi ülestõusmisest ja langemisest, isegi suudlemisest. Ainult lämmatavast õhtust pargis läks ta vaikides mööda, vististi sellepärast, et ta polnud ikka veel selgusele jõudnud, mis hoog see tal tookord peale tuli.

Alguses kostis ainult tema häbelik sosin, kuid mida kauem ta rääkis, seda selgemaks ja vabamaks muutus ta hääel, sosinast sai poolihääli kõne, kuni see paisus loomulikuks rinna-

hääleks. Ta lõpetas rahulikult, nagu jutustaks ta mõnda võõrast lugu.

Tema endagi pilgu eest langes kate, ja minevik, kuhu ta tänini polnud julgenud otsesilmi vaadata, rullus tema ees lahti. Ta silmad avanesid nii mõndagi nägema, ja nüüd oleks ta võinud julgelt kuulajale otsa vaadata, kui seda poleks takistanud pimedus.

Olga jutt lõppes ja ta jäi kohtuotsust ootama. Kuid vastuseks oli hauavaikus.

Mida mõtleb Stolz? Uhtki sõna, uhtki liigutust, isegi hingamist pole kuulda, nagu polekski enam kedagi toas...

See tummus tõi neiu kahtlused jälle tagasi. Vaikimine kestis. Mida see tähendas? Missugune otsus oli valmimas maailma kõige läbinägelikuma ja armulisema kohtuniku peas? Kõik teised oleksid ta halastamatult hukka mõistnud, ainult Stolzi võis ta endale kaitsjaks valida... Stolz mõistab, kaalub ja teeb tema kasuks otsuse, parema kui ta ise! Aga ta vaikib! Kas asi on tõesti kaotatud?

Olga hakkas jälle hirm...

Uks läks lahti ja toatüdruku toodud kaks küünalt valgustasid nüüd nende nurka.

Neiu heitis mehele argliku, kuid läbematult küsiva pilgu. Stolz pani käed risti, vaatas teda ja rõõmutses tema häbelikkusest; ning ta vaade oli tasane ja aval.

Olga süda sai sellest sooja, läks kergemaks. Ta ohkas rahunenult ja oleks äärepealt nutma hakanud. Silmapilkselt tulid tagasi nii leebus enda vastu kui ka usaldus Stolzi vastu. Ta oli õnnelik nagu laps, kellele on andeks antud, keda on rahustatud ja lahkelt koheldud.

«On see kõik?» küsis Stolz vaikselt.

«Jah!» vastas Olga.

«Aga tema kiri?»

Olga võttis mapist kirja ja andis Stolzi kätte. See astus küünla juurde, luges kirja läbi ja pani lauale. Aga ta pilgus, mis nüüd Olga poole pöördus, oli jälle see tuttav säde, mida neiu polnud enam ammu näinud.

Tema ees seisis jälle enesekindel, pisut irooniline ja lõpematult hea, hellitav sõber. Tema näol ei olnud enam kannatuse ega kahtluse jälgegi. Ta võttis Olga mõlemad käed, suudles neid vaheldumisi ja vajus siis sügavalt mõttesse. Olga vaikis samuti, ei pilgutanud silmagi ja jälgis mõtte liikumist mehe näol.

Siis tõusis Stolz püsti.

«Jumaluke, oleksin ma seda teadnud, et tegemist on Oblo-

moviga, kas ma siis nõnda oleksin piinelnud!» ütles ta ja vaatas nii hellalt ja usaldavalt neiu otsa, nagu poleks seda hirmsat minevikku olemaski.

Olga südamesse asus suur rõõm, päris pühapäev. Tal oli kerge olla. Nüüd oli selge, et tal oli ainult Stolzi ees häbi, aga Stolz ei karista teda ega põgene tema eest! Mis puutub temasse veel maailma kohtumõistmine!

Stolz oli jälle rõõmus ja ennast valitsev; kuid Olgale polnud sellest küllalt. Ta nägi juba, et teda on õigeks mõistetud, aga kohtualusena tahtis ta ometi otsust kuulda.

Stolz võttis kübara.

«Kuhu te lähete?» küsis Olga.

«Te peate nüüd erutusest puhkama!» ütles Stolz. «Homme räägime.»

«Te tahate, et ma öö otsa magada ei saaks?» ütles Olga, võttis tal käest kinni ja pani ta uuesti istuma. «Tahate ära minna, ilma et te mulle ütleksite, mis see oli... mis ma nüüd olen... mis minust saab. Halastage, Andrei Ivanõtš: kes seda mulle siis veel ütleb? Kes karistab mind, kui ma seda väärt olen, või... kes annab andeks?» lisas ta ja vaatas Stolzile nii õrna sõbrapilguga otsa, et Stolz heitis kübara käest ja oli valmis iseennastki neiu jalgade ette heitma.

«Minu — lubage nõnda öelda — ingel!» ütles ta. «Ärge ilmaasjata piinelge: teid pole vaja karistada ja teile pole vaja ka armu anda. Mul pole midagi teie jutustusele juurde lisada. Mis kahtlused teil võiksid veel olla? Te tahate teada, mis see oli, kuidas seda nimetada? Te teate seda juba ammugi... Kus on Oblomovi kiri?»

Ta võttis laualt kirja.

«Kuulake siis!» Ja ta luges: ««Teie tõsine «armastan» ei tähenda praegust, vaid tulevat armastust; see on ainult alateadlik vajadus armastada, mis tõelise toidu... puudusel... avaldub naiste puhul lapse või teise naise kallistamises või ka lihtsalt pisarates ja hüsteerilistes nähtudes!... Te eksite (luges Stolz viimast sõna rõhutades): Teie ees pole see, keda Te olete oodanud, kellest unistanud. Kannatage, ta tuleb, ja siis Te ärkate; Teil on siis häbi ja piinlik oma eksituse pärast...» — Näete, kui õige see on!» ütles ta. «Teil on häbi ja piinlik... eksituse pärast. Siia pole enam midagi juurde lisada. Temal oli õigus, aga teie ei uskunud, ja see ongi kogu teie süü. Te oleksite pidanud siis lahku minema; aga teda oli vallutanud teie ilu... kuna teid liigutas tema... tuviõrnus!» lisas ta veidi irooniliselt.

«Ma ei uskunud teda, ma arvasin, et süda ei eksi.»

«Eksib küll, ja kui hukutavalt mõnikord! Aga teid ei jõud-
nucki asi südameni,» arvas Stolz, «ettekujuetus ja enese-
armastus ühelt poolt, nõrkus teiselt poolt... Ja teie karitsite
juba, et teist pühapäeva elus enam ei tulegi, et ainult see
kahvatu kiir valgustas korraks teie elu, ja siis algab iga-
vene öö...»

«Aga pisarad?» küsis Olga. «Need olid ju ometi südamest,
kui ma nutsin? Ma ei valetanud, ma olin aus...»

«Jumaluke! Naiste nuttu nüüd! Te ju ise ütlete, et teid
oli kahju sirelioksast ja armastatud pingist. Lisage sellele
juurde petetud enesearmastus, nurjunud päästjaosa, pisut
harjumust... Küllalt põhjust pisarateks!»

«Ja meie kohtumised, jalutuskäigud — kas needki on
eksitus? Te mäletate ju, et ma käisin... tema kodus...»
ütles neiu kohmetult ja oleks tahtnud ise oma sõnad sum-
mutada. Ta püüdis end ainult selleks süüdistada, et Stolz
seda tulisemalt teda kaitseks, nii et ta tema silmis ikka
õigem ja õigem oleks.

«Teie jutustusest oli näha, et viimastel kohtumistel pol-
nud teil enam millestki rääkida. Teie niinimetatud «armas-
tusel» ei olnud enam toitu: kaugemale ei suutnud ta minna.
Te olite juba enne lahkuminekut lahus ja te ei jäänud
truuks mitte armastusele, vaid tema viirastusele, mille te ise
olite välja mõelnud, — see on seletus.»

«Aga suudlus?» sosistas Olga nii tasa, et Stolz seda pigem
huulte liikumisest aimas kui kuulis.

«Oo, see on väga tähtis,» ütles Stolz naljatleval tõsidu-
sega, «selle eest oleksite pidanud... lõunalauas ühest roast
ilma jääma.» Ta vaatas neiu otsa ikka suurema õrnusega,
suurema armastusega.

«Nali ei vabanda niisugust «eksitust,» ütles Olga tõsiselt,
haavununa mehe ükskõiksest ja üleolevast toonist. «Mul
oleks kergem, kui te mind mõne valju sõnaga karistaksite,
kui te nimetaksite minu eksitust õige nimega.»

«Ega ma ei naljatakski, kui jutt poleks liigest, vaid mõnest
teisest,» õigustas end Stolz, «siis oleks eksitus võinud lõp-
peda... õnnetusega; aga ma tunnen Oblomovit...»

«Mõni teine -- mitte kunagi!» hüüdis Olga punastades.
«Ma õppisin teda paremini tundma kui teie...»

«Näete nüüd!» kinnitas Stolz.

«Aga kui ta oleks muutunud, ellu ärganud, mind kuula-
nud ja... kas ma siis ka poleks teda armastanud? Kas see
siis ka oleks olnud eksitus ja vale?» küsis Olga, et asja

igast küljest selgesti näha, et ei jääks enam ainustki tume-
dat kohta ega mõistatust.

«See tähendab — kui tema asemel oleks olnud mõni teine
mees,» ütles Stolz vahele. «Kahtlemata, siis oleks teie vahe-
korras saanud armastus, tunne oleks kindlamaks muutunud
ja siis... Aga see oleks siis hoopis teine lugu ja teine kan-
gelane, kes meisse sugugi ei puutu.»

Neiu ohkas, nagu langeks ta hingeit viimane raskus.
Mõlemad vaikisid.

«Ah... mis õnn on... jälle terveks saada,» ütles Olga
pikkamisi, nagu õitsele puhkedes, ja pööras mehe poole nii
sügava, palava ja tänini tundmatu sõpruse- ja tänupilgu, et
Stolz arvas seal valgatavat seda sädet, mida ta peaaegu aasta
oli asjata otsinud. Rõõmuvärin läbis teda.

«Ei, hoopis mina saan terveks,» ütles ta ja jäi mõttesse.
«Ah, kui ma oleksin aimanud, et selle romaani kangelaseks
oli Ilja! Kui palju aega on raisatud, kui palju südant
valutatud! Mispärast? Mistarvis?» kordas ta peaaegu paha-
selt.

Kuid samas ta nagu kainenenes oma meelepahast, toibus
rasket mõtisklusest. Otsaesine silenes, pilk muutus rõõm-
saks.

«Aga nähtavasti oli see paratamatu: selle-eest — kui rahu-
lik ma nüüd olen ja... kui õnnelik!» lisas ta joovastuses.

«Nagu unenägu, nagu polekski midagi olnud!» ütles Olga
mõttlikult, vaevu kuuldavalt, imestades oma ootamatu uuesti-
sünni üle. «Te vabastasite mind häbist ja kahetsusest, võt-
site mult isegi kibeduse ja valu — kõik... Kuidas te seda
tegite?» küsis ta tasa. «Ja kas see läheb täiesti mööda,
see... eksitus?»

«Ma arvan, et ta ongi juba möödas!» ütles Stolz esimest
korda neiu kirkliku pilguga otsa vaadates, ilma et ta seda
oleks varjanud. «See tähendab — kõik see, mis oli.»

«Aga mis tuleb... kas see pole eksitus... vaid tõde?»
küsis neiu.

«Siin seisab kirjas,» ütles Stolz uuesti kirja kätte võttes,
«... Teie ees pole see, keda Te olete oodanud, kellest unis-
tanud... ta tuleb, ja siis Te ärkate...» Ja hakkate armas-
tama, lisan ma omalt poolt, hakkate nõnda armastama, et
mitte ainult aastast, vaid terveist elust ei jätku selleks armas-
tuseks... ainult et ma ei tea... keda?» küsis ta lõpuks ja
ta pilk kiindus Olga silmadesse.

Olga lõi pilgu maha ja pigistas huuled kokku, kuid läbi
laugudegi tungis sära, ja huuled, mis püüdsid naeratust

tagasi hoida, ei suutnud seda. Ta vaatas mehele otsa ja hakkas südamepõhjust naerma, nii et isegi pisarad tulid silma.

«Ma ütlesin teile, mis teiega oli, ja ka seda, mis tuleb, Olga Sergejevna,» ütles Stolz. «Aga teie pole veel midagi vastanud minu küsimusele, mida te mul lõpetada ei lasknud.»

«Mida ma võiksin vastata?» küsis Olga kohmetudes. «Kui ma võiksin seda öelda, mida te nii väga ootate ja mida te ka... väärt olete, kas oleks mul siis selleks õigust?» sosis-tas ta ja vaatas häbelikult Stolzile otsa.

Neiu silmis arvas Stolz jälle nägevat senitundmatut sõp-rusesädet; jälle võpatas ta õnnest.

«Ärge rutake,» ütles ta. «Oelge mulle siis, mida ma vää-rin, kui teie südame leinaaeg on möödas, nagu viisakus seda nõuab. Ka see aasta on mulle midagi öelnud. Nüüd otsus-tage ainult küsimus, kas ma pean ära sõitma või siia jääma?»

«Kuulge: te lihtsalt edvistate?» ütles Olga nüüd rõõmsalt.

«Oh eil!» vastas Stolz kaalukalt. «See pole enam see endine küsimus, nüüd on sellel juba teine mõte: kui ma jään, siis... missuguste õigustega?»

Neiu kohmetus jälle.

«Näete nüüd, et ma ei edvista,» naeris Stolz heast mee-lest, et ta oli neiu kimbatusse ajanud. «Pärast tänast kõne-lust peame ju hakkama teineteise vastu teisiti olema: me pole kumbki enam samad, mis eile.»

«Ma ei tea...» sosis-tas Olga veel suuremas kohmetuses.

«Lubate ehk endale nõu anda?»

«Rääkige... ma kuulan teid pimesi!» ütles neiu peaaegu kirgliku allabeitlikkusega.

«Tulge niikauaks mulle naiseks, kui «tema» ilmub!»

«Ei julge veel...» sosis-tas Olga õnnelikult, käsi erutusest silme ette pannes.

«Miks ei julge?» küsis Stolz sosinal vastu ja kallutas ta pead enda poole.

«Aga minevik?» sosis-tas Olga jälle, pannes pea mehe rin-nale, nagu oleks see tema ema.

Lasakesi võttis Stolz neiu käed silme eest, suudles ta otsa-esist ning vaatas kaua heal meelel tema kohmetust ja sil-misse nõrgunud, kuid sinna pidama jäänud pisaraid.

«Närtsib nagu teie sireliokskil!» lõpetas Stolz. «Te saite õppetunni: nüüd on aeg seda õpetust kasutada. Algab elu: usaldage oma tulevik minu kätte ja ärge mõelge millelegi — mina vastutan kõige eest. Lähme tädi juurde!»

Sel päeval läks Stolz hilja koju.

«Leidsin oma õnne,» mõtles ta ja vaatas armunult puid, taevast ja järve, isegi vee kohale kerkivat udu. «Lõpuks ometi! Nii palju aastaid kannatlikkust, tunnete janu ja hingejõu hoidmist! Nii kaua olen ma oodanud — nüüd siis on tasu käes: see ep ongi inimese kõige suurem õnn!»

Õnn varjas nüüd tema silme eest kõik muu: kontori, isa vankri, seemisnähksed kindad, võidunud arved — kogu ta argielu. Mälestusse kerkis üksnes ema hästi lõhnav tuba, Herzi variatsioonid, vürsti pildigalerii, sinised silmad, puu-derdatud kastanpruunid parukad — ja üle kõige selle hõl-jus Olga õrn hää: kõrvus helises tema laul.

«Olga on minu naine!» sosistas ta kirgliku värinaga. «Mu õnn on leitud, pole enam vaja midagi otsida ega kuhugi minna!»

Ja õnneuimas läks ta koju, märkamata sedagi, mis teed mööda, mis uulitsaid pidi...

Kaua saatis Olga teda silmadega, siis avas ta akna ja hin-gas mõni aeg õojahedust; erutus vaibus vähehaaval, rind hakkas rahulikus rütmis hingama.

Ta pööras pilgu järvele, kaugusse, ja jäi vaikselt nii süga-vasse mõttesse, nagu oleks ta magama uinunud. Ta tahtis jälgida oma mõtteid ja tundeid, kuid ei saanud. Mõtted voo-gasid ühtsoodu nagu lained ja veri tuikas tasakesi soontes. Ta tundis õnne, aga ei suutnud kindlaks teha tema piire ja seda, mis ta on. Ta mõtles, miks on tema südames korruga niisugune vaikus ja rahu, miks on tal nii rahulik ja sega-matult hea olla, kui ta ometi...

«Ma olen tema mõrsja,» sosis-tas ta.

«Ma olen mõrsja!» mõtleb iga neiu uhkusevärinaga, kui see silmapilk on kätte jõudnud, mis säratab kogu tema edaspidist elu, ja ta sirgub kõrgusse ning vaatab kõrgelt selle hämara teeraja poole tagasi, kus ta alles eile üksi ja tähelepandamatult kõndis.

Aga miks Olga ei värisenud? Ka tema oli käinud üksi oma tähelepandamatut teerada, ka talle tuli ristteel vastu «tema», kes andis talle käe, kuid ei viinud teda pimestavasse val-gusesärasse, vaid üle kallaste tõusnud suurele jõele, avara-tele väljadele ja sõbralikult naeratavatele kinkudele. Ta sil-mad ei pidanud harjuma heleda valgusega, süda ei seisata-nud, kujutlus ei pahvatanud põlema.

Vaikse rõõmuga puhkas ta pilk elu suurvetel, tema ava-ratel väljadel ja haljendavatel kinkudel. Tal ei jooksnud värinaid üle selja, ta pilk ei lõõmanud uhkusest; ainult siis,

kui ta oma silmad väljadelt ja kinkudelt selle poole pööras, kes talle käe andis, tundis ta, et mööda palet veereb lasakesi pisar...

Ikka veel istus ta nagu magades — nii vaikne oli tema õnneuni: ta ei liigutanud, ei hinganudki. Selles eneseunustuses tuli ta vaimusilme ette vaikne siniöö, mida täitsid mahe valgus, soojus ja lillelõhn. Õnneunistus lehvitas oma laiu tiibu ja sõudis aeglaselt nagu pilv taeva laotuses tema pea kohal...

Selles unes ei näinud ta end paariks tunniks looride ja siidpitsidega ehituna, misjärel tulevad argipäevased hilbud elu lõpuni. Ei unistanud ta toredast pulmapeost, tuledes särast ja rõõmsast hõilamisest; ta unistas õnnest, mis oli nii lihtne ja ehtimata, et ta veel kord ilma uhkusevärinata ja ainult sügavas härduses sosistas: «Ma olen tema mõrsja!»

V

Jumal küll! Kui kõle ja kurb nägi Oblomovi korter välja poolteist aastat pärast seda nimepäeva, kus Stolz kogemata tema pidulauda sattus! Ilja Iljitš ise oli rasva läinud; silmisse oli sööbinud igavus ja sealt vahtis vastu nagu mingi tõi.

Oblomov kõndis ja kõndis mööda tuba, heitis siis pikali ja vahtis lakke; võttis raamatu riulilt, luges mõne rea, haigutas ja hakkas sõrmedega vastu lauda trummeldama.

Zahhar oli nüüd veel kohmakam ja kasimatum kui enne, küünarnukid lapitud; ta nägi nii armetu ja näljane välja, nagu oleks ta saanud halvasti süüa, vähe magada ja kolme mehe eest tööd teha.

Oblomovi öökuubki oli kulunud, ja kui hoolega tema auke ka ei nõelutud, ikka lagunes ta igast otsast ja rebenes igast õmblusest: juba ammu oleks olnud uut vaja. Ka voodivaip oli kulunud, mõnest kohast lapitud; aknaeesriided olid täiesti ära pleekinud, ja kuigi nad olid puhtad, tuletasid nad siiski närusid meelde.

Zahhar tõi vana laudlina, laotas selle Oblomovi kõrvale üle poole laua, tõi siis ettevaatlikult ning keelt hammaste vahel hoides kandikul napsikaravini ja leivataldriku ning läks.

Pererahvapoolne uks avanes ja sisse astus Agafja Matvejevna, käes särisev pann munarooga.

Ka Agafja Matvejevna oli tugevasti muutunud, ja mitte enda kasuks. Ta oli kõhnaks jäänud. Polnud enam valgeid,

punastamatuid ja kahvatamatuid ümarikke palgeid; hõredad kulmud ei läikinud enam, silmad olid aukus.

Seljas oli tal vana sitskleit; käed olid kas päevitunud või lihtsalt tööst, tulest ja veest karedaks läinud, võib-olla nii üht kui teist.

Akulinat ei olnud enam majas. Anisja töötas köögis ja aias, hoolitses kanade eest, pesi pörandaid ja pesu; ta ei suutnud üksi tööle vastu saada ja Agafja Matvejevna pidi tahes-tahmata ise köögitööd tegema: tampida, sõeluda ja riivida oli tal nüüd vähe, sest vähe kulus ka kohvi, kaneeli ja mandleid; ning pitsidest oli ta unustanud mõeldagi. Nüüd lõi kas ta enamasti sibulaid peeneks, riivis määrdõigast ja muid seda laadi maitseaineid. Ta näost paistis sügav nukrus.

Kuid ta ei õhanud mitte enda pärast, mitte oma kohvi pärast, ei kurtanud mitte sellepärast, et tal puudus võimalus suurejooneliselt maja pidada ja askeldada, kaneeli tampida, vanillikastet teha või paksu koort keeta, vaid sellepärast, et juba teist aastat ei söönud Ilja Iljitš midagi selletaolist, et kohvi ei ostetud enam puudakaupa kõige peenemast ärist, vaid kümne kopika haaval siitsamast poest; koortki ei toonud enam ingerlane, vaid seda muretsees seesama poodnik; et mahlaka kotleti asemel viis Agafja Matvejevna Oblomovile nüüd hommikueineks munarooga, mis oli tehtud vintske, poes tulitanud singiga.

Mis see siis tähendas? Aga seda, et juba teist aastat läksid Stolzi korrapäraselt Oblomovkast saadetud summad võlakirja maksmiseks, mille Oblomov oli perenaise nimele teinud.

Vennakse «seaduslik asi» läks üle ootuste hästi korda. Tarantjevi esimese skandaalivihje peale läks Ilja Iljitš näost punaseks ja sattus segadusse; siis jõuti kokkuleppele, joodi kolmekesi koos ja Oblomov kirjutas võlakirjale alla, mille tähtaeg pidi nelja aasta pärast kätte tulema; kuu aega pärast seda kirjutas Agafja Matvejevna samasugusele võlakirjale alla — vennakse nimele, ilma et tal oleks aimugi olnud, mis kiri see on ja milleks on tema allkirja vaja. Vennas ütles, et see on tarvilik majapaber, ja käskis kirjutada: «Sellele võlakirjale on oma käega alla kirjutanud see ja see (tiitel, nimi ja priinimi).»

Agafja Matvejevna kõhkles ainult sellepärast, et nii palju tuli kirjutada, ja palus vennast, et see paneks Vanja seda tegema, sest «poiss kirjutab juba päris kärvesti», kuna tema rikub viimati midagi ära. Kuid vennas nõudis tingimata

tema oma kätt, ja nõnda kirjutas ta suured kõverad tähe-
tiideviltu alla. Hiljem sellest enam juttu ei tehtud.

Oblomov lohutas end alla kirjutades osalt sellega, et raha
läheb lese laste heaks, aga järgmisel päeval, kui ta oli pea-
selgeks saanud, tuletas ta seda tegu häbenedes meelde ja
püüdis seda unustada, hoidudes vennaksega kohtumast; ning
kui Tarantjev sellest rääkima hakkas, ähvardas ta kohe kor-
terist lahkuda ja maale kolida.

Pärast aga, kui ta maalt raha sai, tuli vennas ise tema
juurde ja seletas, et Ilja Iljitsil on kõige parem võimalaks-
misega juba praegu algust teha, et siis on võlakiri kolme
aastaga kustutatud; aga kui tähtaja kättejõudmist ootama
jääda, siis võib asi kohtusse minna ja mõis läheb avalikul
pakkumisel müügile, sest nii suurt summat sularahas Oblomovil
ju ei ole ega tule.

Alles nüüd, kui Stolzi saadetud raha kõik võla maksmi-
seks läks ja ainult väike osa talle äraelamiseks jäi, sai Oblomov
aru, missuguste pihtide vahele ta oli sattunud.

Vennas kiirustas, katsudes seda vabatahtlikku tehingut
oma võlgnikuga paari aasta jooksul lõpetada, et midagi
ootamatut vahele ei tuleks; ja seepärast sattus Oblomov
üpris raskesse seisukorda.

Alguses ei olnud seda nii väga märgata, sest Oblomovil
polnud kunagi kombeks teada, kui palju tal veel raha tas-
kus on; aga siis otsustas Ivan Matvejevitš ühe viljakaup-
mehe tütre ära kosida, üüris endale eraldi korteri ja kolis
sinna.

Agafja Matvejevna majapidamise lai haare lõppes paugu-
pealt: sammakala, lumivalge vasikaliha ja kalkunid rändasid
teise kööki, Muhhojarovi uude korterisse.

See säras õhtuti tuledes, seal istusid koos Ivan Matveje-
vitši tulevased sugulased ja Tarantjev; kõik läks nüüd sinna.
Agafja Matvejevna ja Anisja seisis äkki ammuli sui ja rip-
puvi käsi oma tühjade pottide-pannide juures.

Esimest korda elus sai Agafja Matvejevna teada, et temal
on ainult maja, juurviljaaed ja kanapojad ning et tema aias
ei kasva kaneeli ega vanilli; peagi märkas ta, et turukaup-
mehed ei koogutanud ega naeratanud talle enam ning et
need koogutused ja naeratused said nüüd osaks vennakse
ueele paksule kabadale köögitudrukule.

Oblomov andis kõik raha, mis vennas oli talle elamiseks
jättnud, perenaise kätte, ja see jahvatas suure õhinaga kolm-
neli kuud endist viisi puudakaupa kohvi, tampis kaneeli,
tegi vasika- ja kalkunipraadi, seda kõike ühe ilusa päevani,

kus ta viimased seltsekümmend kopikat välja andis ja Oblomovile
ütlemata tuli, et raha on otsas.

Oblomov keeras selle teate puhul kolm korda sohval teist
külge ja vaatas siis oma laekasse: seal polnud enam midagi.
Ta hakkas meelde tuletama, kuhu ta raha on pannud, aga
midagi ei tulnud meelde; ta kobas käega laual, et ehk on
seal mõni vaskraha, küsis Zahhari käest: see polnud rahast
undki näinud. Agafja Matvejevna läks venna juurde ja ütles
naiivselt, et majas ei ole enam raha.

«Kuidas sa oma mõisahärraga need tuhat rubla, mis ma
talle elamiseks andsin, nii kähku magama panid?» küsis
vennas. «Kust mina raha võtan? Sa tead, ma astun seadus-
likku abiellu: kaht perekonda ma toita ei suuda, teie aga
seadke oma härraga suu sekki mööda!»

«Mis sa, vennas, mulle härrat süüks paned?» ütles Agafja
Matvejevna. «Mis kurja ta sulle on teinud? Kellessegi ta
ei puutu, elab vagusi omaette. Mina pole teda meile kor-
terisse meelitanud, vaid sina ja Mihhei Andreitš.»

Vennas andis õele kümme rubla ja ütles, et rohkem tal ei
ole. Aga kui ta oli vaderiga koos «joogiasutuses» aru pida-
nud, otsustas ta, et õde ja Oblomovit ei saa nõnda ilma hoo-
leks jätta, sest asi võib muidu Stolzi kõrvu ulatuda: see kar-
gab sisse, hakkab uurima, ja mine tea, mismoodi ta asja kää-
nab, nii et võlg jääb sisse nõudmata, olgu peale, et «seadus-
lik asi»; sakslane on ju kurja moodi kavall!

Vennas hakkas igas kuus viiskümmend rubla andma, loo-
tes seda võlga kolmandal aastal Oblomovi sissetulekutest
kätte nõuda; ise tõendas ta õele jumala nimel, et ta ei saa
kopikatki rohkem anda, tegi eelarve, mida nad pidid sööma,
et väljaminekuid vähendada, määras isegi kindlaks, millal
missuguseid toite valmistada, arvutas välja, kui palju õde
võib teenida kanapoegade ja kapsastega, ning leidis, et kõi-
gega kokku võib ilusasti ära elada.

Esimest korda elus ei mõelnud Agafja Matvejevna mitte
majapidamisele, vaid millelegi muule, esimest korda ei nut-
nud ta mitte viha pärast, et Akulina jälle mõne nõu katki
oli teinud, mitte ka vennakse söimamise pärast, et kala on
tooreks jäänud; esimest korda elus seisis ta silm silma vastu
kohutava puudusega, ja see polnud kohutav talle, vaid Ilja
Iljitsile.

«Kuidas hakkab see härra äkki spargli asemel sööma nae-
reid õliga, laanepüü asemel lambaliha, Gatsina forellide ja
kollase samma asemel soolatud koha ja võib-olla isegi poest
ostetud sülti? . . .» arutas ta.